ETNOGRAFISKA MUSEET
GÖTEBORG
Sydamerika
N. 4
B 222.

GÖTEBORGS MUSEUM
ETN. AVD.
B. 222.

Sydamerika
N.

KUNGL. SVENSKA VETENSKAPSAKADEMIENS HANDLINGAR. Band 42. N:o 2.

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

I

PERUS OCH BOLIVIAS GRÄNSTRAKTER

1904—1905

AF

ERLAND NORDENSKIÖLD

MED 7 TAFLOR OCH 54 FIGURER JAMTE EN KARTSKISS I TEXTEN

MEDDELAD DEN 24 NOVEMBER 1906 AF O. MONTELIUS OCH E. LÖNNBERG

UPPSALA & STOCKHOLM. ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

BERLIN
R. FRIEDLÄNDER & SOHN
11 CARLSTRASSE

LONDON
WILLIAM WESLEY & SON
28 ESSEX STREET. STRAND

PARIS
LIBRAIRIE H. LE SOUDIER
174 BOULEVARD S:T GERMAIN

GÖTEBORGS MUSEUM
ETN. AVD.
B. 222.

KUNGL. SVENSKA VETENSKAPSAKADEMIENS HANDLINGAR. Band 42. N:o 2.

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

I

PERUS OCH BOLIVIAS GRÄNSTRAKTER

1904—1905

AF

ERLAND NORDENSKIÖLD

MED 7 TAFLOR OCH 54 FIGURER JÄMTE EN KARTSKISS I TEXTEN

MEDDELAD DEN 24 NOVEMBER 1906 AF O. MONTELIUS OCH E. LÖNNBERG

UPPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
1906

ETNOGRAFISKA MUSEET GÖTEBORG

GÖTEBORGS MUSEUM
ETN. AVD.
B.2.2.2.

GÖTEBORGS MUSEUM
ETN. AVD.

Inledning.

I denna afhandling kommer att redogöras för de arkeologiska undersökningar, som jag gjort i Perus och Bolivias gränstrakter 1904—1905. Dessa undersökningar hafva, såsom vi se af det följande, omfattat ett jämförelsevis litet område. Detta är säkerligen en fördel, så till vida att vi i Sydamerika redan äro öfver de stora rekognoseringarnes tid och böra ägna oss åt detaljforskningen. Det undersökta området erbjuder ett stort intresse däruti, att det är en del af gränsområdet mellan de andinska fjällen, före eröfringen bebodda af indianer stående på ett ganska utveckladt kulturstadium, och urskogsområdet med sin ännu för kort tid sedan i »stenålder» lefvande, ej bofasta befolkning.

De af mig företagna arkeologiska arbetena hafva omfattat hufvudsakligen undersökning af grafvar, men äfven af några boplatser. Därjämte hafva några hällristningar, bergsmålningar och stenskulpturer fotograferats eller aftecknats.

Med tacksamhet vill jag här erinra om dem, som möjliggjort dessa undersökningar, genom att lämna bidrag till expeditionen.

Svenska sällskapet för Antropologi och Geografi.
Stiftelsen Lars Hiertas minne.
Löjtnant D. Bildt.
Legationssekreterare H. Bildt.
Apotekare H. Enell.
Grosshandlare W. Bäckström.
Bankdirektör L. Frænkel.
Disponenten A. Hernmark.
Kandidat A. Hirsch.
Godsägare C. F. Lundström.
Direktör H. Nordensköld.
Kommendörkapten W. Nordenskjöld.
Grefve Eric von Rosen.
Konsul B. Sederholm.
Generalkonsul J. W. Smitt.

Mycken hjälp vid mitt arbete, äfven vid utgräfningen af en del grafvar, har jag haft af min reskamrat D:r NILS HOLMGREN, för hvilket jag här vill uttrycka mitt varma tack.

Här beskrifna samlingar tillhöra numera genom D:r och fru A. PAULIS mecenatskap Riksmuseets etnografiska afdelning och hafva inventarienumren 06. I. 1—06. I. 761. En mindre del är utställd på nämnda museums afdelning I. Rum VII. Af de gjorda fynden äro skeletten ej här nedan beskrifna, då bearbetningen af dessa öfverlåtits till en specialist, professor J. V. HULTKRANTZ.

De i texten publicerade teckningarna af föremål äro utförda af herr A. ÖSTERBERG. Fotografier af grafvar o. d. äro tagna af författaren.

Stockholm den 12 augusti 1906.

ERLAND NORDENSKIÖLD.

Det undersökta områdets läge och naturförhållanden.

Det område, där de arkeologiska undersökningar gjorts, för hvilka här skall redogöras, ligger mellan 68°—71° L. G. W. och 14°—15° S. B. Det är delar af provinserna Sandia och Caravaya i Peru och provinsen Caupolican i Bolivia, omfattande en del af den centralandinska fjällmassans nordöstsluttningar. Från de snöhöljda fjälltoppar, som begränsa den andinska högslätten komma här följande floder med bifloder, Rio Tuiche, Rio Tambopata och Rio Inambari. Den förstnämnda af dessa är biflod till Rio Beni, de tvenne senare till Rio Madre de Dios. Förenta bilda dessa Rio Madera, som är en af Amazonflodens hufvudarmar. Inom det område, där jag gjort arkeologiska undersökningar, är ingen af dessa floder segelbar.

Andernas högsta kedja är icke öfverallt vattendelare, utan flyta en del bäckar upp på högslätten genombrytande bergskedjan eller rättare raden af bergstoppar. Andernas fall mot öster är här också mycket skarpt, såsom vi se af de betydande höjdskillnaderna.

De dalgångar, floderna bilda, vidga sig i allmänhet mellan 3 och 4,000 meter, för att sedan åter längre ned tränga ihop sig. De egentliga slätterna vid Andernas fot, såsom den här nedan omtalade Buturoslätten, börja på 6 à 700 meters höjd. De äro icke, inom det här behandlade området, mycket stora och sammanhängande utan öfverallt afbrutna af kullar och mindre bergspartier.

Bergarten i fjälldalarna är i allmänhet silurisk skiffer innehållande trilobiter och graptoliter.[1] I Pelechucodalen är den brytbar i stora till byggnadsmaterial för-

[1] Dessa fossil kommer Prof. G. Holm att inom kort beskrifva i en större afhandling.

träffliga flak. I fjällpassen möta vi nefelinsyenit och porfyr. Antagligen finnas äfven där diabas och diabastuff anstående, fastän jag blott sett dessa bergarter i lösa block. Längre ned på slätterna vid Andernas fot möta vi en röd sandsten, hvars ålder jag ej känner. Omkring Pata finnes anstående silurisk fossilförande sandsten. Till denna hör möjligen äfven sandstenen omkring Apolo. Kopparmalm finnes vid Mojos och vid San Juan del oro i den siluriska skiffern. Guld har med framgång vaskats och brutits på många platser. Provinsen Caravaya har allt sedan den första eröfringen varit berömd för sitt guld.

Kartskiss öfver det undersökta området.

Skogsgränsen ligger betydligt olika i olika dalar och mycket olika i de skyddade dalarne och på bergssluttningarne. I Pelechucodalen ligger den på c:a 3,500 m. Den skog, som går upp till denna höjd, är dock en slags buskskog. Enstaka quenuadungar träffas ännu högre upp i fjällen. I Quearadalen är skogsgränsen ungefär densamma. Vid Mojos (1,617 m.) och San Juan del oro, hvilka platser antagligen ligga på ungefär samma höjd, äro höjderna skoglösa, men vidtager i dalarna (något hundratal meter längre ned) den egentliga urskogen, som med undantag af den alldeles skoglösa Apoloslätten, nästan oafbrutet utbreder sig mot norr och öster.

Ganska talrika, icke allt för ofarbara pass göra förbindelsen mellan högslätten och fjälldalarna ganska lätt. De pass, jag känner, äro dem mellan Cojata och Pelechuco, mellan Sina och Poto, mellan Quiaca och Picotani och det öfver Macusani,

Förbindelsen mellan de olika dalarne är ganska obekväm, så att vägarne ofta måste ledas upp till den eviga snön öfver höga fjäll, som äro mycket svårare att gå öfver än passen mellan högslätten och fjälldalarne i öster. Dessa svåra kommunikationer böra naturligtvis underlätta uppkomsten af för de olika dalarnes befolkning karakteristiska egendomligheter.

Vägarna inåt urskogarne följa nästan alltid floderna. Anläggningen af gångstigarne eller ridvägarna långsmed dessa möta oerhörda svårigheter i de trånga, branta dalarne. Floderna erbjuda också stora hinder för kommunikationerna. De äro som nämndt ej segelbara, och under regntiden äro många af dem tidtals farliga eller rent af omöjliga att vada öfver.

Mycket hindrande för förbindelsen mellan olika platser är naturligtvis urskogen, då vägarne genom den måste huggas upp steg för steg. En oerhörd vittring åtföljd af stora ras och stor lateritbildning underlättar icke heller väganläggningar.

De naturliga näringarna i de högre fjälldalarne äro boskapsskötsel och åkerbruk. Floderna i fjällen äro fattiga på fisk, liksom möjligheterna att där lifnära sig på jakt äro ganska obetydliga.

Snön på de höga fjällen och det minskade betet bildar en gräns uppåt för boskapsskötseln. Något lägre på c:a 4,000 meters höjd är odlingsgränsen för de härdigaste kulturväxterna, potatis, oka (Oxalis tuberosa), bondbönor, quinua, papa lisa (Ullucos tuberosus) och korn. Inåt urskogarne kunna naturligtvis talrika kulturväxter odlas. Många dalar äro så trånga och sluttningarna så branta, att de ej lämpa sig för åkerbruk. Detta är orsaken till, att vi t. ex. mellan Queara—Pelechuco och Mojos—Capamitas hafva ett stort område, som är obebodt och som antagligen alltid varit så.

De bästa betesmarkerna äro i fjällen. Inåt urskogarne finnes intet bete, som kan underhålla talrik boskap. I de högsta fjällen trifves bäst alpacas och llamas, något längre ned får och äfven hästar och nötkreatur. Vi se sålunda att de icke importerade husdjuren höra intimt ihop med fjällen. Utom på grund af brist på bete är det omöjligt att hafva boskap inåt urskogarne framför allt inte de långhåriga djuren, då de på kort tid förstöras af insekter och vampyrer. Något ynkligare och mera bortkommet än en karavan llamadjur, som förirrat sig in till gummifaktorierna, får man sällan se. Betet i urskogarna är, utom att det är fattigt, föga närande.

För en boskapsskötande befolkning kommande från fjällen är därför den naturliga kulturgränsen mot nordost gränsen för betesmarkerna d. v. s. urskogarne. Vi skola i det följande se betydelsen af denna kulturgräns. Fjällens kulturväxter potatis, oka etc., som icke med framgång kunna odlas inåt de tropiska urskogarne, måste också binda fjällindianen vid de högre fjälldalarne.

Mot denna bakgrund skola vi förstå den skarpa kulturgräns, vi här möta på Andernas nordostsluttningar.

Historik.

Dessa trakters upptäcktshistoria är ganska märklig. Redan kort efter Perus upptäckt trängde spaniorerna ned i dalarne öster om Anderna, och anlade de där San Juan del oro m. fl. platser (RAIMONDI [*27*]). Ännu 1905 var urskogsområdet helt nära denna plats delvis obebodt och okändt. Hvad som lockade de förste hvite männen till dessa trakter var guld. Efter guldsökarne kommo missionärerna. Af dessa är fransiscanernas historia väl känd, då den skrifvits af ARMENTIA [1] (*3*). Äfven BALLIVIAN (*5*) har publicerat ett intressant manuskript, som förtäljer åtskilligt om missionens historia i dessa trakter.

Vi känna sålunda, att Mojos anlades 1617 [2] af PEDRO LEGUI URQUIZA, nära Mojos bör vid denna tid gränsen mellan fjällindianerna och urskogsstammarne ha varit, d. v. s. samma gräns, som de arkeologiska undersökningarne gifvit. Vidare få vi veta, att Pata anlades 1680, Apolo första gången 1615, andra gången 1690 och Aten 1699. Af de många omtalade stamnamnen känna vi igen en del såsom leco och araona, men de flesta äro nu okända. Troligen hafva dessa många »stammar», som uppräknas i missionernas historia såsom uchupiamonas, pasaramonas, aguachiles, sabamonas, saparrunas, siliamas, paimainos etc. etc. ej varit stammar med skilda språk, utan horder benämnda efter de orter, där de lefde, eller efter sina höfdingar, ty de språk, som omtalas, äro, utom quichua, blott de här nu brukliga leco, lapalapa (lapachu) och tacana. Af det, som vi i missionernas historia få veta om dessa stammars seder och bruk, är det tydligt, att dessa leco-, tacana- och lapalapa- (lapachu) talande stammar stått vid denna tidpunkt ungefär på samma ståndpunkt som de i urskogarne vid Rio Tambopata och Rio Inambari nu lefvande tacana- och panotalande stammarne. (Jämför NORDENSKIÖLD [*22*]). Öfvergå vi till att tala om den vetenskapliga utforskningen af dessa trakter vill jag först nämna D'ORBIGNYS (*24*) korta beskrifning af de omkring Apolo och S:ta Cruz del valle ameno boende lapachutalande apolista. Viktiga bidrag till kännedomen om de omkring Aten boende leco har WEDDEL (*33*) lämnat. MARKHAMS (*17*, *18*) arbeten innehålla från dessa trakter ej mycket af etnologiskt intresse. Få etnografiska och arkeologiska uppgifter finna vi äfven hos RAIMONDI (*26*, *27*), som berest provinserna Caravaya och Sandia. Han omtalar grafhus, »chulpas», vid vägen mellan Coasa och Usicayos samt mellan Cuyo-Cuyo och Patambuco. CARDUS (*9*) har gjort viktiga linguistiska upptecknings. Sådana hafva isynnerhet äfven ARMENTIA gjort, och är det tack vare honom och utgifvaren af en del af hans upptecknings, LAFONE-QUEVEDO, som vi känna tacanaspråket. Leco och lapachu eller lapalapa äro ej samma språk, såsom

[1] ARMENTIA är spanior. Som en fattig fransiscanermunk har han till fots vandrat genom stora delar af Bolivias urskogar såsom en de s. k. vilda indianernas vän och hjälpare och med stort intresse för etnologiska forskningar. Nu en gråhårig, vördnadsbjudande gubbe, biskop af La Paz, ägnar han sig åt studiet af de trakters historia, han lärt sig att hålla af, då han med entusiasm sökte bana väg för forskningen och den religion, han förkunnade.

[2] Årtalen för de olika platsernas anläggning, liksom stammnamn etc. äro betydligt olika hos ARMENTIA och BALLIVIAN och böra ej anses vidare tillförlitliga.

LAFONE-QUEVEDO synes antaga. ARMENTIAS mycket betydelsefulla resor omfatta dock hufvudsakligen urskogstrakterna öster och norr om det område, som här beskrifves. EVANS (*12*) annars viktiga resa i Caupolicon har icke lämnat mycket etnografiskt utbyte, då ingen af medlemmarne af hans expedition sysselsatte sig med dylika forskningar. Ingen af de moderna peruanska och bolivianska resande, som under de senaste åren besökt Inambaris och Tambopatas floddalar, hafva ägnat de högre fjälldalarnes arkeologi och etnografi någon uppmärksamhet. Däremot har BANDELIER jämte sin högst energiska, för sitt mod och sin uthållighet af alla mycket beundrade fru, gjort betydliga gräfningar i Pelechuco- och Quearadalarne. Om resultatet af dessa veta vi tyvärr ännu ingenting. Några smärre bidrag till kännedomen om dessa trakters etnografi har äfven författaren förut lämnat (*21*, *22*, *23*).

Den nuvarande befolkningen inom det undersökta området.

För den nuvarande stamfördelningen har jag ganska utförligt redogjort i Globus (*21*) och Ymer (*22*), hvarjämte jag där äfven omtalat de naturliga betingelserna för denna. Jag vill därför här hänvisa till nämnda uppsatser och till här bifogade kartskiss. I samband med kartan vill jag dock erinra om, att fjälldalarne bebos af en quichuatalande befolkning uppblandad med ytterst få aymarakolonister. Gränsen mellan aymara och quichua är vid Cojata på högslätten. Omkring Apolo träffa vi några få lapalapa- (lapachu) talande indianer, omkring Aten några leco- och här och där några tacanatalande indianer från Tumupasa, Ixiamas och San José. Dessa indianer äro s. k. civiliserade och »kristna», och deras kultur är i det stora hela, med modifikationer efter de naturförhållanden, under hvilka de lefva, densamma som den andinska fjällkulturens indianers i stora delar af Peru, Bolivia och norra Argentina. Urskogarne längre inåt Rio Inambari och Rio Tambopata bebos af små stammar, som intill de sista åren lefvat i ren stenålder, oberörda af såväl de hvites som fjällindianernas kultur. Vi hafva sålunda här vid Andernas fot en skarp kulturgräns mellan de högre stående fjällindianerna och de små urskogsstammarne.

För att belysa mina arkeologiska iakttagelser har jag i det följande på flera ställen gjort jämförelser med den nuvarande befolkningen.

Metoden vid gräfningarne. Svårigheten att finna orörda grafvar.

Graf- eller boplatsundersökningar eller annan insamling af arkeologiska föremål har jag gjort vid Pelechuco, Macara, Queara, Calla, Mojos, Llanalomas, Capamitas, Soriani, Pata, Crucero, Yanari, S:ta Cruz del valle ameno, Apolo, Aten, Puina, Saqui, Sina, Quiaca, mellan Quiaca och San Juan del oro, San Juan del oro, Ollachea, Chia, Quichu, Corani, Llinquipata, Buturo, mellan Buturo och San Juan, San Juan, San Fermin och San Carlos, hvarjämte jag i Apolo erhållit ett par föremål från Chusecani. I de flesta högre belägna fjälldalar finnes här talrika grafhus och grott-

grafvar, men det är mycket få, som äro orörda. De flesta äro genomsökta af skattgräfvare. Med undantag af dem, herr och fru BANDELIER gräft ut i Pelechuco- och Quearadalarne, äro, hvad jag vet, inga utgräfda med någon som helst omsorg. De mycket lätt plundrade grafvarne hafva varit lockande att undersöka för såväl resande utländingar som i dalarne bosatta mestizer. Sålunda har den numera aflidne guvernören Sanchez i Cojata undersökt en mängd grafvar. Hvart de samlingar, som han gjorde, tagit vägen, vet jag ej. Han har arbetat i Pelechuco och närliggande dalar. Kanske har han kastat bort allt, som ej var af »bättre» metall. Chiadalens grafhus hafva genomsökts af en präst från Macusani. Äfven han sökte väl guld. Många grafvar i dalarne omkring Sandia har en nordamerikansk ingeniör låtit genomforska, men ej med bättre resultat än att han fann *hvarenda en* förut plundrad. Att indianerna själfva plundrat grafvarne, har äfven varit vanligt, då bland dem några finnas, som äro mera upplysta och ej äro rädda, för att de döda skola vredgas. Andra indianer hafva plundrat grafvarne, sedan de först försonat de där begrafda, »las chulpas», med att offra coca och brännvin. En stor mängd grafvar hafva förstörts, genom att stenarne tagits till byggnadsmaterial. Sålunda äro i Pelechucodalen en mängd broar m. m. byggda af därtill förträffliga, stora skifferflak, tagna från grafvarne. Med undantag af några mycket otillgängligt belägna grafvar hafva äfven samtliga grafvar genomsnokats af hundar och räfvar, så att skeletten ej mer ligga i sina ursprungliga lägen. Då alla skelett i de grafvar, jag funnit outgräfda, träffas ytligt, är det sålunda mycket vanligt, att i grafvarne finna kraniet af en individ i ena ändan af grafven och underkäken i den andra. Det är äfven vanligt, att i en graf finna t. ex. sju kranier men blott fem underkäkar e. d. De öfriga äro helt enkelt försvunna. De hafva antagligen släpats bort af indianernas alltid uthungrade hundar eller af räfvar. Vi se sålunda, i hvilket skick grafvarne befinna sig, och det är först efter att genomgå ett stort antal sådana, som jag funnit några orörda eller blott delvis plundrade.

Det är likväl lättare här i fjälldalarne än på högslätten kring Lago Titicaca att finna oplundrade ofvanjordsgrafvar, ty antalet af »curiosos», nyfikna, som passerat fram här, har varit mindre, än på den af mera upplysta bolivianer och peruaner bebodda och af talrika européer genomresta högslätten. Det är ganska märkligt att SQUIER (*28*), MIDDENDORF (*19*), v. TSCHUDI (*30*) och WIENER (*34*), hvilka alla beskrifva liknande ofvanjordsgrafvar, »chulpas», ej omtala från dessa andra fynd än skelettdelar och krukskärfvor. Då de ej funnit några schalnålar, topos, hvilka äro synnerligen karakteristiska för dessa grafvar, så är det tydligt, att de aldrig undersökt ett oplundradt grafhus. SQUIER (*28*) har likväl undersökt ganska många grafvar af detta slag. Utom BANDELIER (*6*) är FORBES (*13*) den enda, som omtalar topos från dylika grafvar.

I det på arkeologiska föremål från den centralandinska fjällkulturen så ytterst rika Museum für Völkerkunde i Berlin finnes troligen ej någon som helst artefakt, som är etiketterad såsom funnen i ett grafhus, »chulpa». Detta hindrar ej, att många af de vackraste topos, som finnas i nämnda samling säkert äro grafhusfynd. De, äro antagligen köpta af plundrare. Detta gäller särskildt de nålar, som finnas på

nämnda museum från provinsen Omasuyos vid Lago Titicaca. I British Museum finnes ej ett säkert grafhusfynd. Då det ansamlas så oerhörda massor af krukgods, metallföremål etc. i europeiska museer, om hvilka man ej vet annat än, att de äro funna i Peru och Bolivia i närheten af någon viss ort därstädes, vore det mycket viktigt att få alla kommande grafundersökningar så gjorda, att man får veta, hvilka slag af föremål höra till den eller den typen af grafvar.

Hvad grafvarne under flat mark i kusttrakterna beträffa, bör det lätt genom noggranna gräfningar kunna konstateras, hvilka föremål höra till det eller det skelettet, då detta i allmänhet ligger i sitt ursprungliga läge. *Vid undersökningen af grafhusen kan man ej komma längre än till att kunna säga, hvilka föremål träffas i en graf, men man kan ej annat än undantagsvis afgöra, med hvilket af de skelett, som träffas i grafven, de blifvit ditlagda, då skeletten i grafvarne, som nämndt, nästan alltid träffas hopblandade.* Tyvärr kan man, som jag nedan skall närmare omtala, ej heller afgöra, om föremålen, man träffar i grafven, ditkommit samtidigt med skeletten eller efter eller före dem samtliga. *När jag undersökt grafvarne här, har jag sålunda fått inskränka mig till att sammanhålla föremålen från hvarje särskild graf.* Om stora mängder af liknande grafvar ännu träffas oundersökta och dessa blifva utgräfda med omsorg, eller kanske när BANDELIER beskrifvit sitt material, skall man kunna komma till visshet om, hvilka artefakter, som äro karakteristiska för de olika graftyperna. Därtill räcker ej mitt material.

Det är här ännu tid att rädda en del grafvar undan förstörelse, om peruanska och bolivianska regeringarne ingrepo och förbjödo, att de fingo nedrifvas.

Samtliga i grafvarne funna artefakter har jag naturligtvis tillvaratagit, därjämte de skelett, som varit fullständiga eller nästan fullständiga. När, såsom oftast har varit fallet, en massa skelettdelar från olika individer legat blandade, så har jag blott tillvaratagit kraniet. Alla kranier har jag likväl ej kunnat samla, utan har jag inskränkt mig till något öfver 200 af de bäst bibehållna eller särskildt intressanta, såsom trepanerade, starkt pressade o. s. v. En stor del kranier sakna underkäk. Bäst hade naturligtvis varit, om hvartenda ben i grafvarne tillvaratagits, men hade jag då fått oerhörda transportkostnader.

Vid sökandet efter grafvar, har någon gång några af de mera fördomsfria indianerna hjälpt mig. De veta nämligen, hvilka grafvar ej äro plundrade och visa dem mot en billig betalning. De flesta indianerna voro ej mycket angelägna om att visa mig, hvar grafvarne voro. De ansågo nämligen, att »chulpas», d. v. s. dem som begrafts där, skulle hämnas genom att göra dem sjuka. Många indianer offra också därför coca och brännvin vid sökandet efter grafvar. Indianerna tro äfven, att utgräfning af grafvarne förorsakar torka. Samma föreställning har jag mött i norra Argentina, i Puna de Jujuy, där indianerna förklarade uteblifven nederbörd hafva sin orsak i, att vi gräft ut grafvar vid Casabindo och Ojo de Agua. Med denna föreställning sammanhänger indianernas tro att, om man tager upp skallen ur en kristen, modern graf, så blir det solsken och torka, eller att det inte regnar, då ett lik får ligga obegrafvet ute i markerna.

Några större boplatsundersökningar har jag ej gjort, utan har jag på de få boplatser, jag undersökt, blott här och där gjort mindre skärningar samt samlat alla lösa fynd, som jag eller mina följeslagare kunde finna blottade. Hvad indianerna funnit vid röjningen i markerna, har jag inköpt. Vid ankomsten till en dal har jag sålunda spridt ut, att jag betalade 50 »centavos» för en stenyxa, 3 »bolivianos» för en orörd graf o. s. v., på så sätt försökande att med penningens makt öfvervinna indianernas fruktan.

En rolig förklaring gåfvo indianerna i Quearadalen, på att jag tillvaratog kranier och skeletter. De sade nämligen, att jag tog dem med mig till mitt land för att sätta ihop dem och göra dem lefvande, dels för att använda dem till arbetare, då folket i mitt land var svagt och lättjefullt, dels för att piska ur dem hemligheten, hvar Incas hade haft sina guldgrufvor. Guld har ju alltid lockat den hvite mannen till ansträngningar och grymhet.

Jag öfvergår nu till beskrifningen af de undersökta grafvarne.

Beskrifning af grafvarne.

Vid beskrifningen af föremålen har jag äfven anfört deras nummer i Riksmuseets etnografiska afdelnings inventar. (06.1. etc.).

Pelechucodalen, 3610 m. ö. h.

I denna dal finnes en mängd grafvar, dels af den typ, som är afbildad tafl. 1 fig. 9 med smärre variationer, dels af den typ, som vi se återgifven tafl. 1 fig. 8. De träffas alla ofvanför Pelechucobyn, ofvanför skogsgränsen och nedanför odlingsgränsen. De flesta äro, från Cojatapasset räknat, belägna till vänster om Pelechucobäcken. Ett större antal stå tillsammans på en kulle, som synes vida omkring. De flesta voro redan utgräfda, när jag kom till dalen.

Graf 1. Pelechuco. Tafl. 1 fig. 9.

Denna graf träffades tätt intill ridvägen, som för från högslätten till Pelechuco. Den var orörd. Detta antagligen därför att alla de, som passerat fram där, antagit den, då den ligger nära vägen, vara för länge sedan utgräfd. Grafhuset består af fem stora skifferflak. Täckstenen är i ena kanten försedd med ett rundt hål. Antagligen har man fästadt rep i detta för att på så sätt lättare kunna transportera stenen till grafplatsen. Dylika hål (se äfven tafl. 1 fig. 2) kunna ej hafva varit ämnade till utgång åt den döde, ty då skulle de ej finnas äfven i öfverskjutande delar af täckstenen, där de ej förbinda grafrummet med den yttre världen. I grafhuset träffades mycket multnade rester af fem skeletter, hvilkas inbördes läge ej kunde bestämmas, då de döde här liksom i alla grafvar, som här nedan komma att beskrifvas, ej varit nedgräfda, utan helt enkelt insatta eller inlagda i grafhuset. Man

kan ej heller bestämma, hvilka föremål höra till det eller det skelettet. Liksom i alla följande grafvar äro kranierna mer eller mindre omformade med konst.

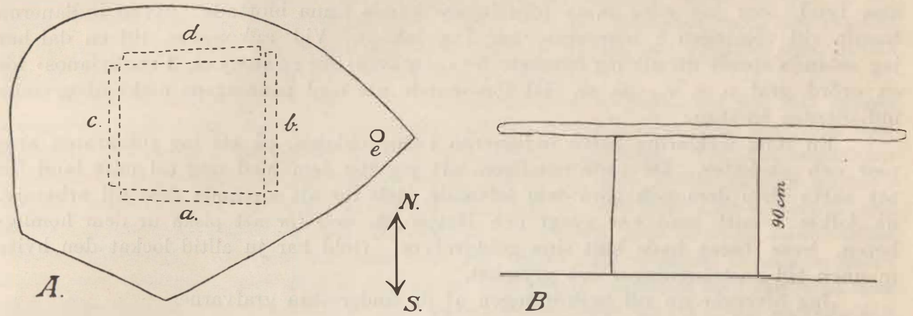

Fig. 1. Plan af graf 1. Pelechucodalen. A. Sedd uppifrån. B. Sedd från sidan. Täckstenens längd 2 m. 50 cm. Täckstenens bredd 1 m. 90 cm. a. = 90 cm., b. = 90 cm.. c. = 80 cm., d. = 85 cm., e. = hål i täckstenen.

I denna graf träffades följande föremål:

06. 1. 316. Fig. 2. Nål, topo[1], af kopparlegering. Nålens hufvud har form af tvenne llamahufvud. Med topos menas de nålar, som indiankvinnorna använda att fästa ihop schalen öfver bröstet. Sådana använda quichua och aymara fortfarande och till största delen af egen tillverkning.

Afstånd mellan nosspetsarne = 5,2 cm.
Nålens längd = 15 cm.

06. 1. 317. Fig. 3. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet kan möjligen föreställa en blomknopp eller frukt. Det innehåller en liten sten, så att nålen har äfven tjänat som skallra.

Nålens längd = 17,5 cm.
Bredd öfver knoppen = 3,8 cm.

06. 1. 318. Tafl. 2 fig. 15. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en plan skifva med ett nästan centralt hål.

Nålens längd = 13,5 cm. (afbruten).
Hufvudets bredd = 6,2 cm.

06. 1. 319. Nål, topo, af kopparlegering och af samma typ som föregående, men med trekantig, något nött skifva med ett något snedt sittande hål.

06. 1. 320. Skål af bränd lera. På insidan har den ett något utplånadt, svart rutmönster. Skålens genomskärning 16,7 cm.

06. 1. 321. Fig. 4. Dubbelkruka af rödbrunt lergods med spiralornament målade i svart. De felande bitarna funnos ej i grafhuset, hvarför man måste antaga, att krukan inlagts söndrig därstädes.

Fig. 2. 1/2. Inv. 06. 1. 316. Topo. Graf 1. Pelechuco.

Fig. 3. 1/2. Inv. 06. 1. 317. Topo. Graf 1. Pelechuco.

[1] Uttalas, efter hvad jag hört, topo och ej topu, såsom man ofta ser detta ord skrifvet.

06. 1. 322. Tafl. 3 fig. 2 och fig. 3. Liten aflång stenmortel af kvartsit[1] jämte mortelstöt af obestämd bergart. Denna är den enda mortel, som här träffats i en graf tillsammans med en mortelstöt. I flera grafvar finner man blott mortlar i andra blott mortelstötar.

Mortelns längd = 8 cm.
» bredd = 5 cm.
Mortelstötens längd = 8,8 cm.

06. 1. 323. En liten genomborrad träkula. Användningen af denna obekant.

06. 1. 324. Sten, som vid rifning gifver gul färg.

06. 1. 325. Ett par bitar af en större kruka utan ornament. Denna har ej kommit hel i grafven, ty då skulle ej blott ett par skärfvor hafva där påträffats.

06. 1. 326. Rester af en af gräs flätad korg.

Fig. 4. 1/2. Inv. 06. 1. 321. Graf 1. Pelechuco.

06. 1. 327. Rester af korg.

06. 1. 328. Liten flat sten af lerskiffer, som troligen använts att rifva läkemedel, färg e. d. på.

06. 1. 329. Botten af en träbägare.

06. 1. 330. Rund sten. Slungsten?

06. 1. 331. Segment af en benpipa. Den har möjligen hört till följande.

06. 1. 332. Genomborradt trärör.

06. 1. 333. Ben af llama.

06. 1. 334. Liten lerkruka utan ornament.

Höjd = 7,4 cm.
Bredd = 5,4 cm.

Graf 2. Pelechuco.

Liksom föregående är denna graf belägen till höger om bäcken. Den är byggd af fem stora skifferflak. Af hvad jag kunde se, var den ej utgräfd. Den var likväl tom, hvarför det är möjligt, att den aldrig varit använd. Täckstenen, som är 1,65×1,65 m., har tre runda hål, hvaraf tvenne utanför grafkammaren.

Graf 3. Pelechuco. Tafl. 1 fig. 7.

Denna graf, som äfven är belägen till höger om Pelechucobäcken, är af samma typ som grafvarne 1 och 2, men täckt med fem skifferflak, hvarjämte ytterväggarne voro klädda med en nu delvis borttagen mur af smärre stenar. Grafhuset innehöll

[1] Bergarterna äro bestämda dels mikro- dels makroskopiskt af kand. G. Aminoff.

två mycket förmultnade skelett. Det äldre skelettet har tydligen redan varit rubbadt och förstördt, när det yngre ditsattes. Föremålen lågo under det äldre skelettet. I detta grafhus träffades skeletten alldeles nedbäddade i jorden, men har antagligen myllan öfver dem samlats där, sedan skeletten multnat ned. Grafkammarens inre mått äro 1,10×1,15 m.

I denna graf träffades följande föremål:

06. 1. 335. Fig. 5. $\frac{1}{1}$. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af tvenne ifrån hvarandra riktade llamahufvud.

Nålens längd = 9 cm.
Bredd mellan nosspetsarne = 3,05 cm.

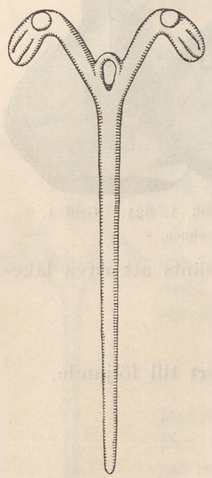

Fig. 5. $\frac{1}{1}$. Inv. 06. 1. 335. Topo. Graf 3. Pelechuco.

06. 1. 336. Krukskärfvor från två lerkärl. Dessa lerkärl hafva tydligen ej lagts in hela i grafven, utan har man (jämför sid. 41) blott lagt in *stycken* af lerkärlen i densamma.

Graf 4. Pelechuco. Tafl. 1 fig. 8.

Graf 4 är belägen ofvanför de flesta grafhusen till vänster om bäcken. Den innehöll rester af 7 à 8 ytligt liggande skelett och intet grafgods. En graf som denna kan vara alldeles modern.

06. 1. 337. Ben af häst, som funnos ytligt i denna grotta.

Graf 5. Pelechuco.

Detta är en grotta under en stor sten, belägen nära föregående. Ingången har varit förbyggd med smärre stenar. I grottan träffades rester af tre ytligt liggande skeletter jämte följande föremål:

06. 1. 338. Stenmortel *utan* mortelstöt. Morteln var sönder i två bitar, när den anträffades. Sedan dessa bitar fogats tillsammans, är den ej fullständig. Sannolikt hafva dessa bitar så införts i grafven, då den starka stenmorteln ej där kunnat gå sönder af sig själf. Kanske har morteln sönderslagits, *dödats*, vid själfva begrafningen. Den har ungefär samma form som *06. 1. 86*, som är afbildad fig 37 b. Urgröpningen på den här i grafven funna morteln är proportionsvis mindre. Den är af diabas.

Höjd af sidan = 4,7 cm.
Mortelns genomskärning = 6,6 cm.
Urgröpningens » = 4,6 cm.

06. 1. 339. Sönderslagen, ofullständig stenmortel. Till formen har den varit af ungefär samma form som föregående. Den är för ofullständig för att mätas.

06. 1. 340. Helt liten kruka utan ornament.

Höjd = 5,2 cm.
Bredd = 4,2 cm.

Graf 6. Pelechuco.

Denna är liksom 4 och 5 en grotta under en stor sten. Den är belägen nära föregående. Grottans ingång har varit förbyggd med en stor stenmur. I denna graf träffades rester af elfva, ytligt liggande skeletter men intet grafgods. I muren utanför grottan fann jag däremot talrika krukskärfvor (*06. 1. 341*), af hvilka ett par med rutornament, målade i svart.

Graf 7. Pelechuco.

Liksom föregående är denna graf en grotta under en stor sten. Den är belägen nära graf 6. Den innehöll rester af två ytligt liggande skeletter, men intet grafgods. Skärfvor af en kruka (*06. 1. 342*) träffades i muren utanför grottan. Fig 6. $\frac{1}{2}$.

Graf 8 och graf 9. Pelechuco.

Här äro meddelade fotografier af ytterligare tvenne förut utgräfda grafhus. Se tafl. 1 fig. 2 och textfigur 7. Utom dessa finnas talrika andra, sedan länge tillbaka utgräfda grafhus i Pelechucodalen.

Fig 6. $\frac{1}{2}$. Krukskärfva. Graf 7. Pelechuco.

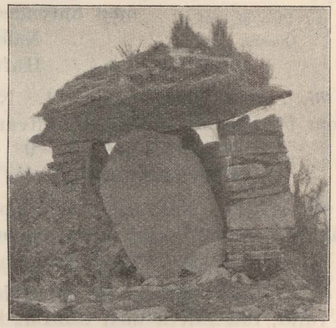

Fig 7. Graf 8. Pelechuco.

Quearadalen, 3460 m. ö. h.

I denna dal finnes en mängd grafvar, af hvilka i synnerhet grottgrafvarne äro vanliga. De flesta träffas nedanför den i dalen belägna estancian i början af buskskogen. Alla träffas under högsta odlingsgränsen. De, jag gräft ut, äro från bägge sidorna af bäcken. De bästa grafhusen i denna dal äro, efter hvad som uppgifvits mig, utgräfda af herr och fru Bandelier.

Graf 1. Quearadalen.

Graf 1, som ligger på en höjd till höger om vägen från Pelechuco till Queara, är byggd af sex stora skifferflak, utvändigt klädda med en mur. Stenarne

äro råare tillhuggna än dem, som använts till dylika grafhus i Pelechucodalen. Ehuru troligen ej förut undersökt, innehöll den blott rester af tre ytligt liggande skeletter, men inga artefakter.

Graf 2. Quearadalen.

Graf 2 träffades till höger om vägen på en höjd ett par km. nedanför estancian. Grafhuset var delvis förstört (utan tak), men ej utgräfdt. I olikhet med de grafhus, jag beskrifvit från Pelechucodalen, består detta af en fyrkantig mur försedd med en öppning, som varit stängd med en skifferplatta. Denna graf har tydligen varit af samma typ som graf 9 i Quiacadalen, af hvilken här är meddelad en fotografi, tafl. 1 fig. 1. I denna graf träffades rester af tio mycket förmultnade, ytligt liggande skeletter, jämte följande föremål:

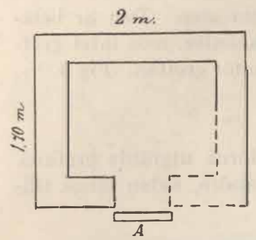

Fig. 8. Plan af graf 2. Queara.

06. 1. 344. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en flat, rund skifva med centralt hål. Denna är af ungefär samma typ som följande, som är här afbildad, men hufvudet är skarpare afsatt mot skaftet.

Nålens längd = 10 cm.
Hufvudets bredd = 2,1 cm.

06. 1. 345. Tafl. 2 fig. 14. Nål, topo, af kopparlegering af ungefär samma typ som föregående, men med skifvan mera päronformig.

Nålens längd = 9 cm.
Hufvudets bredd = 2,5 cm.

06. 1. 346. Nål, topo, af kopparlegering af ungefär samma typ som följande, som är här afbildad, men utan någon urgröpning i skifvans öfre kant.

Nålens längd = 10,2 cm.

06. 1. 347. Tafl. 2 fig. 19. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med centralt hål och en liten urgröpning i skifvans öfre kant.

Nålens längd = 8,1 cm.

06. 1. 348. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som 06. 1. 416 fig. 22. Den här funna är särdeles klumpigt gjord.

Nålens längd = 9,3 cm.
Afstånd mellan knopparne = 2,1 cm.

06. 1. 349. Fig. 9. 1/1. Sönderbruten nål, topo, af kopparlegering. Liksom föregående är den klumpigt gjord. Möjligen föreställa hufvudena llamas. Metallen i denna topo har jag låtit analysera. Analysen gaf följande resultat.

Koppar	69,22 %
Tenn	6,21 %
Antimon	2,67 %
Vismut	1,46 %
Silfver }	i obestämbar mängd.
Guld }	
Kiselsyra (spår).	
Resten kolsyra, resp. hydratvatten och syre.	

BAESSLER (*4*) har visat, att tennet icke ingår i bestämda proportioner i de »brons»-saker, man finner inom det andinska kulturområdet. Jag använder därför här det mera vidt omfattande uttrycket kopparlegering i stället för brons, lämnande åt kommande forskare, som hafva tillfälle och råd att analysera ett stort antal metallföremål, att närmare utreda frågan om metallblandningarne. Mot BAESSLER kan man anmärka, att hans analyser äro väl få.[1]

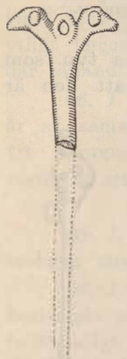
Fig. 9. 1/1. 06. 1. 349. Topo. Graf 2. Queara.

06. 1. 350. Mortelstöt af skiffer? Till denna träffades ingen mortel i grafven. Den är af samma typ som *06. 1. 322*, hvilken är afbildad, tafl. 3 fig. 3.

Mortelstötens längd = 7,9 cm.

06. 1. 351. Perla af sten.

06. 1. 352. Skärfvor af större skål af bränd lera. Den är ofullständig och saknar ornament.

Graf 3. Quearadalen.

Graf 3 träffades till höger om vägen, ej långt från föregående. Den är af samma typ som graf 2. Den var, när jag anträffade den, utgräfd. I densamma fanns instucken i grafhusets vägg en nål, topo, af silfver (*06. 1. 353*). Hufvudet har formen af en ganska stor, mycket skadad, rund skifva med centralt hål.

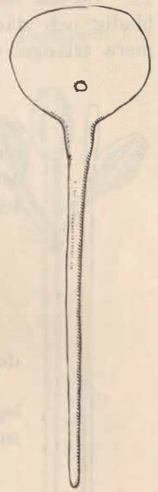
Fig. 10. 1/1. 06. 1. 355. Topo. Graf 4. Queara.

Graf 4. Quearadalen.

Denna graf träffades till höger om vägen, som för från Queara till Mojos ej långt från grafvarne 2 och 3. Den är af samma typ som grafvarne 4, 5, 6 och 7 i Pelechucodalen, d. v. s. en grotta bildad af en öfverskjutande stor sten. Ingången har varit förbyggd med en mur. I grafven träffades rester af nio ytligt liggande skelett jämte följande föremål:

06. 1. 354. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund skifva med centralt hål. Den är illa medfaren. Till formen liknar den närmast *06. 1. 318*, hvilken är här afbildad, tafl. 2 fig. 15.

Nålens längd = 11,8 cm.
Hufvudets bredd = 3,9 cm.

06. 1. 355. Fig. 10. 1/1. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund skifva med centralt hål.

Nålens längd = 9,3 cm.
Hufvudets bredd = 2,6 cm.

[1] När jag skref detta, kände jag ej till Mortillets uppsats, Le Bronze dans l'Amérique du Sud. Premier Congrès Préhistorique de France. Session de Périgeux 1905. Le Mans 1906.

06. 1. 356. Fig. 11. 1/1. Nål, topo?, af kopparlegering. Den liknar en vanlig stoppnål, fastän den är trubbigare. Vanligt är, att quichua- och aymaraindianskorna numera använda vanliga europeiska stoppnålar som topos. Trubbiga nålar, liknande *06. 1. 356*, behöfva ej hafva stuckit sönder schalarne, då man af de fragment af väfnader, man finner i grafvarne (se längre fram), kan se att dessa i allmänhet varit mycket groft och glest väfda.

Nålens längd = 7,9 cm.

06. 1. 357. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 416*, fig. 22. Denna skiljer sig dock från *06. 1. 416* däruti att den är fyrbladig och ej trebladig och därigenom, att ringen nedanför knopparne fattas. Knopparne äro också mera aflånga, såsom *06. 1. 366:s* knoppar. I hålet finnas rester af ett snöre.

Nålens längd = 10 cm.

06. 1. 358. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 416*, fig. 22. Från denna skiljer den sig däruti, att den är fyrbladig. I hålet synas rester af ett snöre. Jämföra vi denna märkliga topotyp med *06. 1. 348*, så se vi, att den träffas såväl i grottor som i grafhus.

Nålens längd = 9,5 cm.

06. 1. 359. Perla af sten. Bergart?

Grafvarne 5, 6 och 7 lämnade intet utbyte, hvarför jag förbigår dem här.

Graf 8. Quearadalen.

Graf 8 är en grotta under en stor sten, nära graf 4. I den fann jag sexton skeletter jämte följande föremål:

06. 1. 360. Tafl. 2 fig. 6. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, stor, flat skifva med snedt sittande hål.

Nålens längd = 13,6 cm.

06. 1. 361. Fig. 12. 1/1. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet föreställer möjligen ett människohufvud, som bär något på hjässan.

Nålens längd = 13,1 cm.

06. 1. 362. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva, till formen närmast liknande *06. 1. 318*, som är här afbildad, tafl. 2 fig. 15.

Nålens längd = 9,1 cm.
Hufvudets bredd = 3 cm.

Fig. 11. 1/1. 06. 1. 356. Nål, topo? Graf 4. Quearа.

Fig. 12. 1/2. 06. 1. 361. Topo. Graf 8. Quearа.

06. 1. 363. Skärfvor af en à två större krukor, af hvilka en varit försedd med ett öra. De äro ej fullständiga. En skärfva visar tydliga spår af sotning. De äro ej målade. Ett par skärfvor äro försedda med oregelbundna repor, hvilka äro ett slags ornament.

06. 1. 364. Nål af trä, s. k. »chonta», till formen liknande *06. 1. 356*, fig. 11, men med mindre öga.

Nålens längd = 9,2 cm.

Grafvarne 9 och 10 lämnade intet utbyte, hvarför jag förbigår dem här.

Graf 11. Quearadalen.

Liksom graf 8 är denna en grotta under en stor sten. I denna graf träffades rester af tio ytligt liggande skeletter och ett par mycket grofva krukskärfvor (*06. 1. 365*). Dessa äro af ett mycket stort kärl, af hvilket sålunda blott ett par mindre bitar införts i grafven.

Graf 12. Quearadalen.

Liksom föregående är denna graf en grotta under en stor sten. Ingången har varit förbyggd med en mur. I grafven träffades rester af åtta ytligt liggande skeletter. Ett kranium är trepaneradt. Jag fann där följande föremål:

06. 1. 366. Fig. 13. 2/3. Nål, topo, af kopparlegering. Den är af samma typ som *06. 1. 416* (fig. 22) fastän denna här har tre knoppar, som äro fyrbladiga. I öglan sitter ännu kvar rester af ett snöre.

Nålens längd = 13,6 cm.

06. 1. 367. Tafl. 3 fig. 13. En liten ask af trä. Den har troligen användts att ha färg eller läkemedel eller något dylikt i.

06. 1. 368. Skärfva af större kruka. Den har ett ornament bestående af en upphöjd rand med en rad urgröpningar. Något fullständigt lerkärl har aldrig införts i grafven, utan har denna skärfva troligen inkastats i densamma vid dödandet af grafgodset. (Jämför sid. 41.)

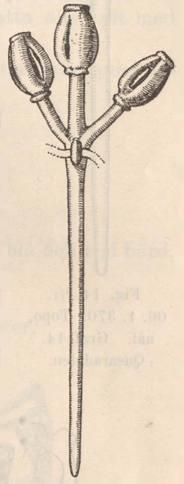

Fig. 13. 2/3. 06. 1. 366. Topo. Graf 12. Quearа.

Graf 13. Quearadalen.

Graf 13 är byggd i två rum af sten med tak af skifferflak och dito golf af samma material. Den innehöll sju skeletter i det större och ett i det mindre rummet men intet grafgods. Golfvet i större rummet är 8×8 dm., i det mindre 5,2×3,8 dm. Denna graf är belägen till vänster om Quearabäcken.

Graf 14. Quearadalen.

Denna är en jättegraf under öfverskjutande klippblock ej långt från estancian på vänstra sidan om Quearabäcken. Genom en otydlighet i mina anteckningar, kan jag tyvärr ej exakt angifva antalet skeletter i denna graf. De voro dock inemot 200. De hafva ej varit begrafda utan uppstaplade massvis, troligen i bylten, som sedan multnat ned. Jämte alla dessa skeletter hittades mycket få artefakter. Ett af de i denna graf funna kranierna är trepaneradt. I denna graf fann jag följande föremål:

06. 1. 369. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med centralt hål. Ehuru större liknar den till formen närmast *06. 1. 318*, som är afbildad tafl. 2 fig. 15.

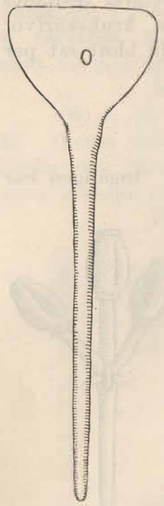

Fig. 14. 1/1. 06. 1. 370. Topo, nål. Graf 14. Quearadalen.

Nålens längd = 19,3 cm.
Hufvudets bredd = 6,1 cm.

06. 1. 370. Fig. 14. 1/1. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en trekantig skifva, som kan hafva tjänat som knif. Den har centralt hål.

Nålens längd = 9,5 cm.
Hufvudets bredd = 2,7 cm.

06. 1. 371. Tafl. 2 fig. 4. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med centralt hål.

Nålens längd = 18.6 cm.
Hufvudets bredd = 8,2 cm.

06. 1. 372. Nål, topo, af kopparlegering med nästan trekantigt hufvud och nästan centralt hål.

Nålens längd = 8,4 cm.
Hufvudets bredd = 3,5 cm.

06. 1. 373—06. 1. 375 och

06. 1. 377, 06. 1. 381. Skärfvor af flera ofullständiga lerkärl.

06. 1. 376. Fig. 15. 1/2. Liten kruka med figurer i svart, troligen föreställande dansande människor.

06. 1. 378. Fig. 16. 1/2. Stycke af trasigt, temligen stort lerkärl med rutornament.

Fig. 15. 1/2. 06. 1. 377. Graf 14. Queara. *a* = öra, som sitter på baksidan af krukan.

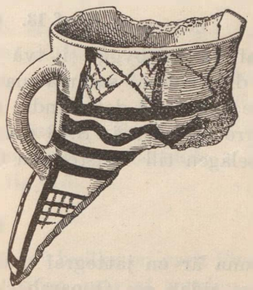

Fig. 16. 1/2. 06. 1. 378. Graf 14. Queara.

06. 1. 379—06. 1. 380. Krukskärfvor med rut- och triangelmönster.
06. 1. 382. Slungsten?
06. 1. 383. Liten kruka af trä.

06. 1. 384. Perla af malakit.
06. 1. 385. Fragment af kalebass.
06. 1. 386. Träfigur utan hufvud (ofullständig). Den är af samma typ som *06. 1. 390*, men med uppåtböjda armar.
06. 1. 387. Kranium af Cavia sp.
06. 1. 388. Fragment af groft tyg.

Graf 15. Quearadalen.

Detta är en grotta, som är af samma slag som föregående och, som är belägen i närheten af denna. Jag har ej personligen varit närvarande vid utgräfningen. Den innehöll rester af c:a 50 ytligt liggande skeletter jämte mycket få föremål. Det är tydligt, att mycket få af de i denna graf och i den föregående bisatta alls haft med sig något grafgods, åtminstone ej något, som ej förmultnat.

06. 1. 389. Väfnål af ben af Auchenia sp. Liknande använda fortfarande quichua- och aymaraindianerna.
06. 1. 390. Tafl. 3 fig. 11. Liten mänsklig träfigur.
06. 1. 391. Rester af ett obestämbart träföremål.
06. 1. 392. Skelett af räf.
06. 1. 393. Fig. 17. Krukskärfva med rutmönster.
06. 1. 394. Rester af liten kruka utan ornament.
06. 1. 395. Fragment af tyg af llamahår. Tyget är brunt med blå och röd bård.
06. 1. 396. Stycke grå jord.
06. 1. 397. Diverse stycken af ofullständiga lerkärl.
06. 1. 398. Fig. 18. Krukskärfva med rut- och triangelmönster.

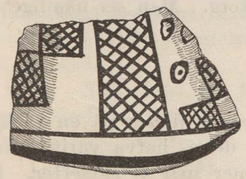

Fig. 17. 1/2. 06. 1. 393. Graf 15. Queara.

Fig. 18. 1/2. 06. 1. 398. Graf 15. Queara.

06. 1. 399. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet är en rund, flat skifva med centralt hål. Till formen liknar den närmast *06. 1. 318*. Tafl. 2 fig. 15.

Graf 16 lämnade intet utbyte och förbigås här.

Graf 17. Quearadalen.

Detta är en liten grotta ej långt från föregående. Den innehöll rester af tre ytligt liggande skeletter och en bägare.

06. 1. 400. Fig. 19. Bägare med ett ormliknande ornament i svart och gult. Den var i flera stycken och ofullständig. I närheten af graf 17 fann jag i en grotta, där ej spår af skelett kunde upptäckas, den skål *06. 1. 401*, som är afbildad fig. 20. Ornamentet, som är nästan utplånadt, har varit i svart och gulhvitt.

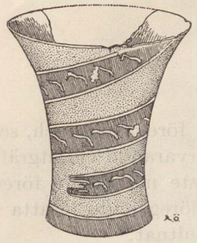

Fig. 19. 1/4. 06. 1. 400.
Graf 17. Queara.
Ornamentet är tecknadt skematiskt.
I verkligheten är det ej så tydligt.

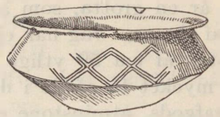

Fig. 20. 1/4. 06. 1. 401.
Funnen nära graf 17.
Queara.

Graf 18. Quearadalen.

Detta är en grotta under en stor sten, som varit förbyggd med en mur. I grottan funnos rester af fem ytligt liggande skeletter. I muren utanför grottan träffades en ofullständig skål af mycket groft lergods utan ornament (*06. 1. 402*).

Graf 19. Quearadalen.

Grotta under stor sten. I denna, som var utgräfd, träffades en krukskärfva (*06. 1. 530*), som tydligen varit formad öfver en korg. Man ser nämligen i hela botten i den brända leran intryck af korgflätning.

Llanalomas.

Ungefär tio kilometer från Mojos vid Llanalomas finnes på en åsliknande höjd flera små ruiner, som jag antager att åtminstone delvis hafva varit grafhus, fastän man nu på grund af det fuktiga klimatet ej finner spår af skeletter. Llanalomas ligger på gränsen till det egentliga urskogsområdet och ungefär på samma höjd öfver hafvet som Mojos (1617 m.). Hur fort skeletten multna inuti urskogstrakterna framgår af följande. Ett skelett af ett några år gammalt barn, som varit begrafvet för sex år sedan, gräfde jag upp vid Mojos, men fann blott ytterst fragmentariska rester. I konstruktionerna vid Llanalomas voro några söndervittrade krukskärfvor det enda, som jag fann. Llanalomas ligger midt emot Capamitas, där (se nedan) topos af för grafvarne i fjälldalarne karaktäristiska typer blifvit funna. Konstruktionerna vid Llanalomas äro jämte dem vid Capamitas de enda i sitt slag i Mojostrakten. De äro funna af en indian, som där sökte kinabarkträd. De äro mycket nedfallna. De äro dels runda, dels fyrkantiga (se fig. 21), de runda bestå af en i jorden gräfd kammare,

i jordytan täckt med skiffertak, de fyrkantiga synas, fastän sämre byggda, hafva haft ungefär samma konstruktion som graf 9, Quiaca, (afbildad tafl. 1 fig. 1). Alla dessa har jag fotograferat, men fotografierna blefvo stulna ifrån mig i Bolivia. Kanske komma de ännu att publiceras i någon »revista científica».

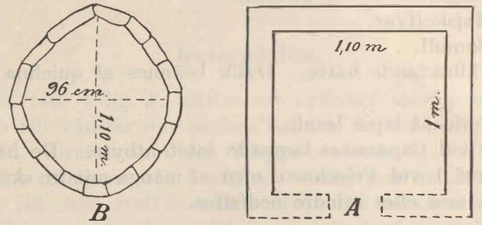

Fig. 21. Plan af grafliknande konstruktioner vid Llanalomas.

Capamitas.

Capamitas ligger ungefär tio km. från Mojos, där Rio Caripuna förenar sig med Rio Queara. Den grottgraf, som jag här nedan skall beskrifva, i hvilken en del skelettrester och föremål anträffades, ligger på en höjd helt nära Rio Caripuna. Öfriga grafvar ligga på en åsliknande höjd ofvanför denna.

Graf 1. Capamitas.

Denna är en ganska otillgängligt liggande grotta, bildad af en öfverskjutande klippa. En del af grottan var afbalkad genom en låg stenmur. Innanför denna träffades sparsamma rester af skeletter af två äldre och utanför densamma skelettdelar af ett barn. Innanför muren träffades alla föremålen, utom *06. 1. 403* och något af *06. 1. 413*.

06. 1. 403. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 370* (fig. 14), men med mindre skifva.

Nålens längd = 11,1 cm.
Hufvudets bredd = 2,4 cm.

06. 1. 404. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 416* (fig. 22). Knopparne på den i denna graf funna nålen äro fyrbladiga och längre.

Nålens längd = 10,6 cm.
Afstånd mellan hufvudena = 2 cm.

06. 1. 405. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 416*. Den här funna är likväl betydligt större och fyrbladig. Den är söndervittrad och kan därför ej mätas.

06. 1. 406. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 356* (fig. 11), men utan öga. Den är sönderbruten och kan ej mätas.

06. 1. 407. Ett frö af Phaseolus sp.

06. 1. 408. Ett fyrkantigt lock af en kalebass.

06. 1. 409. Ett stycke tjockt läder, resten af en fotbeklädnad, s. k. »polco». Dylika användas fortfarande af quichua- och aymara-indianerna. Man kan ej bestämma, af hvad slags skinn lädret är beredt.

06. 1. 410. Fragment af ett kohorn.

06. 1. 411. Majskolfvar.

06. 1. 412. Bomull.

06. 1. 413. Välluktande harts. Dylik brännes af quichua vid deras religiösa (kristna) ceremonier.

06. 1. 414. Perla af lapis lazuli.

Öfriga grafvar vid Capamitas lämnade intet utbyte. De hafva varit konstruerade ungefär som graf 1 vid Pelechuco, men af många mindre skifferflak jämte andra stenar. De äro alla mer eller mindre nedfallna.

Saquidalen.

I denna dal lära ungefär tio km. nedanför kyrkan väl bibehållna grafhus finnas, men dem har jag ej haft tillfälle att besöka. Jättetopon tafl. 2 fig. 3 (se sid. 49) lär vara funnen i ett af dessa grafhus. En grafgrotta har jag här gräft ut, men ej funnit några artefakter, utan blott skeletter. Från en annan grafgrotta, som jag ej själf undersökt, har jag erhållit topon *06. 1. 415* (tafl. 2 fig. 5). Den är af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med snedt sittande hål.

Nålens längd = 21,5 cm.
Hufvudets bredd = 10,5 cm.

Sinadalen.

I Sinadalen har jag ej själf haft tillfälle till några grafundersökningar. Ett par grafvar har jag likväl låtit gräfva.

Fig. 22. 1/2. 06. 1. 416. Topo. Graf 1. Sina.

Graf 1. Sinadalen.

Denna är en med en mur förbyggd grotta under en bergvägg c:a 5 km. från Sinabyn till vänster om vägen, som för till Poto. Grottan innehöll skeletter af en fullväxt person och ett barn. I denna graf träffades följande föremål:

06. 1. 416. Fig. 22. 1/2. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet är prydt med tvenne trebladiga knoppar, som antagligen föreställa blommor eller frukter.

Nålens längd = 8,3 cm.
Afstånd mellan knopparne = 2,4 cm.

Graf 2. Sinadalen.

Graf 2 är en grotta af samma slag som föregående och i närheten af denna. Den innehöll rester af sex skeletter af fullväxta jämte följande föremål:

06. 1. 417. En skål. Den är ofullständig och i stycken med ett ornament i hvitt och svart.

Quiacadalen.

I Quiacadalen, tafl. 4 fig. 1, träffas ett ovanligt stort antal graftyper. Nedanför byn Quiaca och till vänster om bäcken ligga, af de här beskrifna grafvarne, graf 3 till och med graf 10. Grafvarna 1 och 2 ligga ofvanför byn till vänster om bäcken och grafvarna 11—13 till höger om den första bäck, man passerar, när man går från Quiaca åt Picotani till. Alla grafvar träffas äfven här ofvan skogsgränsen och under odlingsgränsen. Liksom i de flesta dalarne här är jorden på bergsluttningarne väl tillvaratagen genom byggande af odlingsterrasser (se tafl. 4 fig. 1). Dylika byggas ej numera, utan lära de alla vara betydligt gamla. I Quiacadalen, som är mycket vidsträckt, träffas, utom de här nämnda grafvarne, ett mycket stort antal utgräfda grafvar och troligen äfven åtskilliga outgräfda. Grafvarne träffas i allmänhet gruppvis tillsammans. Sålunda ligga de egendomliga grafvarne 3—8 i en grupp, som synes till höger om vägen, när man rider från Quiacabyn nedåt dalen. Graf 13 tillhör också en stor grupp af grafhus, som jag tyvärr ej fått tillfälle att närmare undersöka, då de upptäcktes kort före uppbrottet från denna trakt. De synas, när man från Quiaca rider den vanliga vägen till högslätten.

Graf 1. Quiaca.

Denna graf träffades i en grotta under en öfverskjutande bergvägg (fig. 23), och har ursprungligen bestått af tre grafvar, a, b och c. Af dessa voro blott a och c något så när i behåll. I grafven 1 a träffades skeletter af öfver 30 fullväxta individ och äfven af flera späda barn. I 1 c funnos skelettrester af sex fullväxta. Alla skelettrester träffades ytligt. I graf 1 a bar ett kranium märken, af att ägaren blifvit dödad med ett vapen, som i skallen åstadkommit fyrkantiga hål. Fem kranier äro trepanerade. Taket till a har varit af skifferflak. Denna graf var plundrad och fann jag i grafkistan a en del helt moderna föremål. Enligt uppgift äro topos och äfven knifvar, »tumis», af kopparlegering funna i denna graf. Ett af dessa föremål, en nål, har jag fått köpa af en indian. Följande föremål hafva jämte nämnda nål här funnits af mig:

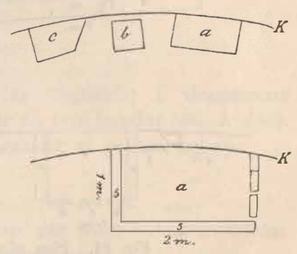

Fig. 23. Plan af graf 1. Quiaca. K = bergväggen.

06. 1. 418. Tygstycke innehållande välluktande harts.

06. 1. 419. Liten kruka af Pucara-tillverkning. Vid Pucara, en station vid

järnvägen Puno-Sicuani, tillverkas af quichua stora mängder af lerkärl med en karakteristisk glasyr. Dessa spridas sedan genom handel öfver stora delar af Peru och Bolivia.

06. 1. 420. Helt liten skål af Pucara-tillverkning.

06. 1. 421. Astragalus af Auchenia sp.

06. 1. 422. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med centralt hål närmast liknande *06. 1. 371.* (Tafl. 2 fig. 4), fastän hufvudet på *06. 1. 422.* är betydligt mindre.

06. 1. 423. En glasflaska, på hvilken står inom X-liknande klammers på dålig tyska: »Die Keisserliche Privilegirt Altonatiche W. Kronessents.» Denna flaska är naturligtvis alldeles modern.

06. 1. 424. Ytterligare en modern glasflaska.

Dessa moderna föremål hafva antagligen införts i grafven i sammanhang med, att den plundrats af indianerna. (Jämför sid. 39.)

Graf 2. Quiacadalen.

Denna fullkomligt orörda graf ligger ej långt från föregående under en öfverskjutande bergvägg. Vi hafva här två grafvar tillsammans, 2 A och 2 B, hvilka kunna

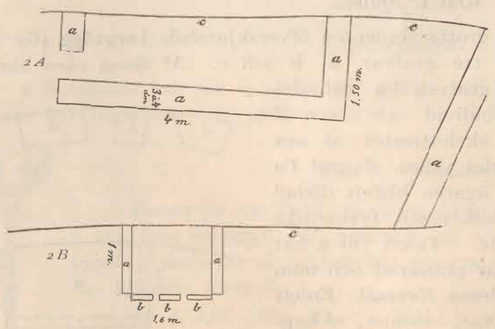

Fig. 24. Plan af graf 2. Quiaca.
a = murar
b = skifferflak
c = bergväggar.

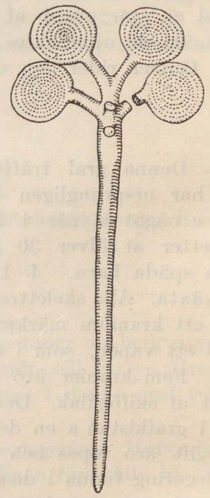

Fig. 25. 1/1. 06. 1. 425.
Topo. Graf 2. Quiaca.

vara från mycket olika tider och som jag här blott sammanfört, för att i denna afhandling hafva motsvarande nummerföljd på grafvarne som i museets inventar. I A träffades två skeletter af fullväxta och ett af ett barn; i B två skeletter af fullväxta. Väggarne, som äro murade med lera, äro af skiffer. Taket på A var instörtadt, när jag besökte platsen. Det har varit af stora skifferflak. Taket på B bestod af ett större och ett par mindre skifferflak samt af den öfverskjutande bergväggen.

I denna graf träffades följande föremål, alla i A:

06. 1. 425. Fig. 25. 1/1, nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet af denna liknar närmast ett fyrdeladt blad. Det är mycket likt växtornament, som man ser på de nu här lefvande quichuaindianernas toppmössor.

06. 1. 426. Vittrad nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 416.* fig. 22. Den skiljer sig dock från denna genom de större knopparne och genom att dessa äro fyrbladiga.

06. 1. 427. Helt liten nål, topo, af kopparlegering af ungefär samma typ som *06. 1. 317.* fig. 3. Den är ofullständig.

06. 1. 428. Liten figur af hård jord.

06. 1. 429. Ben af hund.

Graf 3. Quiacadalen.

Graf 3 består af en massiv, rund stenpelare med öfverskjutande tak. Pelaren är murad. Under denna, som hvilar på ett stort skifferflak, är grafkammaren. I denna träffades några ytterligt multnade, fragmentariska människoben. Se för öfrigt fig. 26.

Graf 4. Quiacadalen.

Graf 4 är af samma typ som föregående, med den skillnaden att takets omkrets ej är större än pelarnes. I grafkammaren träffades rester af ett mycket multnadt skelett af en fullvuxen person. Se för öfrigt fig. 27.

Graf 5. Quiacadalen.

Graf 5 är af samma typ som graf 3. Den var utgräfd. I densamma träffades dock i grafkammaren fragmentariska skelettdelar af två hundar (*06. 1. 430*). jämte en sländtrissa af bränd lera (*06. 1. 431.*) samt fragment af människoben.

Graf 6. Quiacadalen.

Denna är af samma typ som graf 3. Grafkammaren var tom. Jag meddelar här en plan (fig. 28) och en fotografi (tafl. 1 fig. 4) af densamma.

Graf 7 och 8. Quiacadalen.

Af dessa se vi en fotografi på tafl. 1 fig. 5. Dessa äro af samma typ som föregående. Grafkamrarne voro tomma.

Graf 9. Quiacadalen. Tafl. 1 fig. 1.

Denna typ af grafhus är här vanlig i flera dalar. Jag har tyvärr ej funnit mer än tvenne outgräfda, nämligen graf 2 i Quearadalen och graf 13 i denna dal.

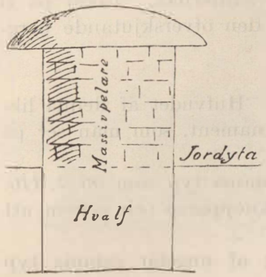

Fig. 26. Graf 3. Quiaca.
Takets omkrets = 4 m. 80 cm.
Pelarens » = 3 m. 80 cm.
Pelarens höjd öfver jordytan = 1 m. 50 cm.
Hvalfvets höjd = 1 m.

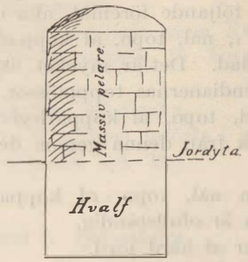

Fig. 27. Graf 4. Quiaca.
Pelarens omkrets = 3 m. 20 cm.

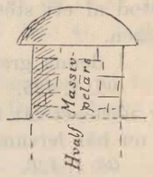

Fig. 28. Graf 6. Quiaca.
Äfven publicerad i fotografi tafl. 1 fig. 4.
Takets omkrets = 3 m. 50.
Pelarens » = 2 m. 50.
Pelarens höjd öfver jordytan = 1 m. 10.
Pelarens höjd öfver jordytan oberäknadt taket = 70 cm.
Hvalfvet delvis instörtadt.

Den senare var jag ej i tillfälle att själf gräfva ut. Från graf 9, som var plundrad, har jag erhållit tvenne bronsföremål (*06. 1. 432.* och *06. 1. 433.*), som en i närheten boende quichuaindian uppgaf sig hafva funnit där. Af de kranier, jag tillvaratagit från denna graf, äro två trepanerade.

06. 1. 432. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet består af en rund, flat skifva med icke fullt centralt hål.

Nålens längd = 10,65 cm.
Hufvudets bredd = 2,1 cm.

06. 1. 433. Slät fingerring af kopparlegering.

Ringens diameter = 17 à 18 mm.
Ringens höjd = 3 à 4 mm.

Graf 10. Quiacadalen. Tafl. 1 fig. 3.

Denna graf var redan utgräfd, när jag kom till platsen. Den är egendomlig däruti, att den består af ett större grafhus, sammanbyggdt med ett mindre. Det är ingen direkt förbindelse mellan dessa. Grafvarna 9 och 10 ligga på en höjd nära hvarandra. Ingångarne till dessa grafhus ligga vinkelrätt mot hvarandra, hvilket visar, att grafhusens dörrar inte alltid varit inriktade mot något bestämdt väderstreck.

Grafvarne 11 och 12. Quiacadalen. Tafl. 1 fig. 6.

Dessa grafvar har jag ej haft tillfälle att personligen gräfva ut. De äro af samma typ som graf 9 i denna dal, men ställda mot en bergvägg. Jag meddelar här en plan af grafhusen, fig. 29 a, jämte en teckning af dörren till det ena, fig. 29 b, utan att dock kunna angifva några mått. Taket är af skifferflak. Murarne äro rappade med lera. I den vänstra grafven träffades 6, i den högra 16 skeletter. I den vänstra grafven träffades följande föremål:

06. 1. 434. Stycke af kalebass med inbrändt triangelornament.

06. 1. 435. Mycket vittrad nål, topo, af kopparlegering med hufvudet i form af en rund, flat skifva, till formen närmast liknande *06. 1. 318*, hvilken är här afbildad tafl. 2 fig. 15.

06. 1. 434. Pärla af?
06. 1. 435. » »
06. 1. 436—06. 1. 443. Pärlor af sodalith.

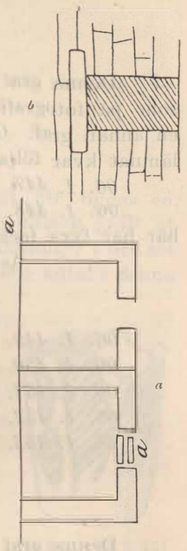

Fig. 29. Grafvarne 11 och 12 Quiaca.

Graf 13. Quiacadalen.

Detta är ett grafhus af samma typ som graf 9 vid Quiaca (tafl. I fig. 1). Den är utgräfd af mitt folk. Här träffades följande föremål:

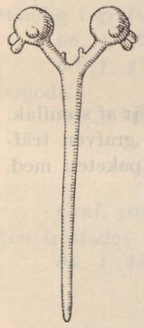

Fig. 30. 1/1. 06. 1. 444. Graf 13. Quiaca.

06. 1. 444. Fig. 30. 1/1. Nål, topo, af kopparlegering med två hufvud tydligen föreställande llamafoster.

Nålens längd = 6 cm.
Afstand mellan nosspetsarne = 2,4 cm.

06. 1. 445. Stycken af topos.

06. 1. 446. Fig. 31. Hufvud af nål, topo, af kopparlegering.

Ollacheadalen. 2,725 m. ö. h. (efter RAIMONDI).

I Ollacheadalen finnas ungefär tio km. ofvanför byn några väl bibehållna grafhus af samma typ som graf 9 Quiaca. De äro dock utgräfda. Talrika andra grafvar finnas i samma dal. De träffas alla under odlingsgränsen och ofvan skogsgränsen. De äro af en helt annan typ. De flesta, jag gräft ut, träffas till höger om bäcken något ofvanför Ollacheabyn. Dessa grafvar äro ibland byggda på så otillgängliga klippor, att man måste bygga ställningar för att nå dem. Stundom äro de fyrkantiga, så att blott en sida bildas af bergväggen. Ibland är blott ett hörn af en grotta, bildad af en öfverskjutande klippa, förbyggdt, ibland hafva de bergväggen till tak, ibland ett tak byggdt af stora stenflak. Dessa graf-

Fig. 31. 1/1. 06. 1. 446. Graf 13. Quiaca.

var äro murade, stundom äfven rappade. Jämför taf. 4 fig. 2 och 3. På några synas spår efter, att de varit rödmålade. På bergväggarne i närheten af några af dessa grafvar finnas llamadjur och cirklar, målade i rödt. Det är samma röda färg som på rappningen på grafvarna. (Jämför sid. 54).

Graf 1. Ollacheadalen. Tafl. 4 fig. 2 a och fig. 3 a.

Denna graf består af en förbyggd, öfverskjutande del af bergväggen. Skelettet, som på fotografien synes i grafven, hör ej till denna graf, utan är nedflyttadt från en annan graf. Grafven var redan plundrad, då jag besökte platsen. Sökaren hade lämnat kvar följande föremål.

06. 1. 447. Tafl. 3 fig. 9. Kam af trä, lindad med snören af bomull.

06. 1. 448. Liten ask af samma typ som 06. 1. 367. (Tafl. 3 fig. 13). Denna här har fyra fack.

Askens längd = 5,2 cm.
bredd = 2,4 cm.
höjd = 3,1 cm.

06. 1. 449. Krukskärfvor.

06. 1. 450. Stycke af mörkbrun väfnad af llamahår.

06. 1. 451. Stycke af ljusbrun väfnad af vicuñahår.

06. 1. 452. Rester af läderremmar.

06. 1. 453. Rester af rep af flätadt gräs.

Graf 2. Ollacheadalen. Tafl. 4 fig. 2 b och 3 b.

Denna graf är byggd ganska otillgängligt ofvanför graf 1. Taket är af stenflak. I denna graf träffades fem skeletter. Ett kranium är trepaneradt. I grafven träffades en del rep och remmar, som tydligen användts att binda om likpaketen med. Jämför tafl. 5 fig. 1 och 2.

06. 1. 454. Rep, flätadt af llamahår.

06. 1. 455. Remmar af läder. Lädret är ej bestämbart.

06. 1. 456. Rep, flätadt af gräs.

Graf 3. Ollacheadalen. Tafl. 4 fig. 2 c och 3 c.

Graf belägen bredvid föregående. Fotografierna gifva oss ett godt begrepp om konstruktionen. Rappningen och rödfärgen äro väl i behåll. Här träffades tre skeletter och följande föremål.

06. 1. 457. Nål, topo, af kopparlegering. Hufvudet har formen af en rund, flat skifva med centralt hål. I detta sitter ett stycke af ett snöre af llamahår.

Nålens längd = 15,5 à 16 cm.
Hufvudets bredd = 2,4 cm.

06. 1. 458. Tafl. 3 fig. 10. Föremål af bränd lera. Användning?

06. 1. 459. Skinnbit, innehållande bitar af ett hvitt ämne.

06. 1. 460. Liten mortelstöt. Bergart? Till denna träffades ingen mortel i grafven.

06. 1. 461. Några små knyten af gräs innehållande frön och cocablad.

06. 1. 462. Diverse tygfragment.

06. 1. 463. Mycket fint, flätadt rep af hvitt (llama?)-hår.

06. 1. 464. Stycken af rep af llamahår.

06. 1. 465. Rep af gräs. Dessa rep hafva säkert användts att vira om likpaketen. Jämför tafl. 5 fig. 1 och 2.

Graf. 4. Ollacheadalen. Tafl. 4 fig. 3 d.

Graf som ligger så otillgängligt till, att det var nödvändigt att bygga en ställning för att nå den. Då jag lider af svindel, har jag ej personligen gräft ut densamma. Såsom synes af fotografien, är den byggd ganska självständigt, i det att blott en sida är stödd mot bergväggen. Den är fyrkantig. Skelettens antal i denna graf känner jag ej. Här träffades följande föremål:

06. 1. 466. Ett torkadt marsvin, Cavia sp.

06. 1. 467. Tafl. 3 fig. 4. Kam af trä.

06. 1. 468. Helt liten kruka.

06. 1. 469. Blad till hacka af trä. Skaftet fanns ej i grafven. Den var sålunda såsom mortlarne och mortelstötarne inlagd ofullständig i grafven.

06. 1. 470. Stor, trasig ofullständig kruka.

06. 1. 471. Fig. 32. Trasig, ofullständig bägare af bränt lergods.

Fig. 32. ⅓. 06. 1. 471. Graf 4. Ollacheadalen.

06. 1. 472. Tafl. 3 fig. 12. Väfsked af ben af Auchenia.

Graf 5. Ollacheadalen. Tafl. 4 fig. 3 e.

Graf, som är af samma slag som föregående och belägen intill denna. I grafven träffades rester af fem skelett jämte följande föremål:

06. 1. 473. Flatbottnad, cirkelrund stenmortel utan mortelstöt.

Diameter = 4,6 cm.
Kantens höjd = 2,6 cm.

06. 1. 474. Stenmortel utan mortelstöt till formen närmast liknande den å fig. 37 a afbildade.

Diameter = 4,15 cm.
Kantens höjd = 3,1 cm.

06. 1. 475. Tafl. 3 fig. 5. Sländtrissa af bränd lera.

06. 1. 476. Tafl. 3 fig. 14. Helt liten kruka af bränd lera.

06. 1. 477. Genomborradt trärör.

06. 1. 478. En fjäder (stycke af fjäderprydnad?)

06. 1. 479. Repstump af gräs.

Graf. 6. Ollacheadalen.

Denna graf är af samma typ som föregående. Den var plundrad. Här fanns ett fullständigt, i hopviken ställning hoptorkadt barnlik med rester af de gräsrep, med hvilka likpaketet ombundits. Tillsammans med detta träffades följande föremål.

06. 1. 480. En träskål.

06. 1. 480 b. Tafl. 3 fig. 1. En groft tillyxad mänsklig figur af trä, kanske en docka, som hört till det i grafven bisatta barnet.

Graf 7. Här förbigången.

Graf 8. Ollacheadalen.

Denna graf är belägen ej långt från grafvarne 4 och 5 och af samma slag som dessa. Af samma skäl som jag ej kunnat personligen gräfva ut dessa, har jag ej heller kunnat klättra upp till denna ytterst otillgängligt byggda graf. Den innehöll tio skeletter, af hvilka tre ännu voro mycket väl bibehållna och ombundna med remmar och gräsrep. De träffades sittande. Ett af dessa skelett är afbildadt tafl. V fig. 1. Vi se där den karakteristiska hopvikna ställning, i hvilken de döda antagligen öfverallt här blifvit begrafda. I denna graf träffades följande föremål:

06. 1. 481. Fig. 33. Nål, topo, af kopparlegering. Den är af en typ (se fig.), som vi blott finna i Corani och Ollacheadalarna.

Nålens längd = 12,2 cm.

Hufvudets bredd = 1,1 cm.

06. 1. 482. Kam af trä, trasig.

06. 1. 483. Fragment af väska.

06. 1. 484. Tygfragment.

06. 1. 485. Tafl. 3 fig. 8. Skaft till hacka i miniatyr. Jämför fig. 36. Det fanns intet blad till hackan i grafven. På liknande sätt fanns i graf 4 i Ollacheadalen ett blad till en hacka, men intet skaft till densamma. I en graf vid Casabindo i Puna de Jujuy i Argentina har jag äfven i en graf funnit hackskaft utan blad.

06. 1. 486. Tafl. 3 fig. 7. Mycket groft tillyxad mänsklig figur af trä. Af ansiktets drag är blott munnen markerad.

06. 1. 487. Liten sten, på hvilken man malt något hvitt ämne.

06. 1. 488. Liten träsked hvars skaft är försedt med ett hål, så att den kan hängas (vid klädedräkten?).

06. 1. 489. — 06. 1. 490. Två lavemangsprutor. De bestå af ett rör och en vid denna fästad tunn blåsa af läder. Att jag kallat dessa föremål lavemangsprutor, beror på, att en mycket trovärdig quichuaindian uppgifvit för mig, att alldeles liknande alljämnt användas af quichua för samma ändamål.

Graf 9. Ollacheadalen.

Denna graf är belägen bredvid föregående och är af samma slag som denna. Skelettens antal känner jag ej, då jag ej själf gräft ut grafven. Här träffades följande föremål:

06. 1. 491. Tafl. 3 fig. 6. Liten träskål med ett handtag i form af ett snidadt människoansikte.

06. 1. 492. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 481*, som är afbildad fig. 33.

Fig. 33. 1/1. 06. 1. 481. Topo. Graf 8. Ollachea.

Graf 10. Ollacheadalen.

Graf af samma typ som föregående. Där träffades följande föremål:

06. 1. 493. Skal af en snäcka, Borus oblongus. Denna snäcka lefver ej så högt upp i Ollacheadalen, som där de undersökta grafvarne äro belägna, utan träffas först ganska långt nedåt dalen i varmare klimat.

06. 1. 494. — 06. 1. 495. Stycken af skaft till hackor. Den ena är delvis *förbränd*. Inga blad till dessa träffades i grafven.

06. 1. 496. Fragment af väfsked?

06. 1. 497. Skärfvor af ofullständiga lerkärl.

06. 1. 498. Tygfragment af llamaull. Det är randigt i grönt och brunt.

Graf 11. Ollacheadalen.

Graf af samma typ som föregående. I den träffades följande föremål:

06. 1. 500. Snäcka. Borus oblongus. Jämför 06. 1. 493.

06. 1. 501. Fragment af en korg.

06. 1. 502. Liten trätallrik.

06. 1. 503. Trasig träskål.

06. 1. 504. Fragment af en kalebass.

06. 1. 505. Modern tygtrasa.

06. 1. 506. Modern kruka, innehållande majs för chichaberedning.

06. 1. 507. Skärfvor af flera ofullständiga lerkärl.

Från ytterligare ett par grafvar i Ollacheadalen har jag tillvaratagit artefakterna, men förbigår jag dem här, då de ej lämnade något vidare nytt af intresse i utbyte.

Chiadalen.

I denna dal finnas flera plundrade grafvar af samma typer som graf 9 vid Quiaca. Tafl. 1 fig. 1.

Coranidalen, 3,985 m. ö. h. (Efter Raimondi).

Denna dal är rik på grafvar, men voro indianerne högst obenägna att visa, hvar grafvarne funnos. De grafvar, jag undersökt, äro belägna nära byn och på samma sida om bäcken som denna. Grafvarna äro i naturliga, ej förbyggda grottor. På motsatta sidan af bäcken har jag sett en förstörd graf af den typ, af hvilken jag beskrifvit flera från Ollacheadalen.

Graf 1. Coranidalen.

Denna är en naturlig grotta, som har varit plundrad eller utgräfd, huru man nu vill kalla det. En s. k. mumie är förd därifrån till Arequipas i en gräslig oordning befintliga museum. Där har den väl »rengjorts» från sin intressanta gräskorg och färnissats. Från denna graf tillvaratog jag en dylik s. k. mumie (tafl. 5 fig. 2) med en likpaketsbindning, alldeles olika den i Ollacheadalen iakttagna. Därjämte träffades följande föremål:

06. 1. 516. En förgylld glaspärla, som jag fann djupt nere i grafven. Den är naturligtvis postcolumbisk.

06. 1. 517. Diverse delvis mycket groft väfda tygfragment.

06. 1. 518. En liten fläta människohår, ombunden med gräs. Denna härleder sig från de här nu lefvande quichuaindianernas offer. Den är närmare omtalad sid. 39.

06. 1. 519. Repstycken af llamahår.

06. 1. 520. Stycken af läderremmar.

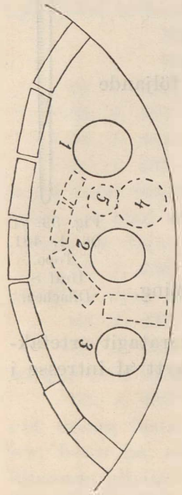

Fig. 34. Graf 2. Corani. 1, 2, 3, 4, 5 = skeletter.

Graf 2. Coranidalen.

Graf 2 är en grotta under öfverskjutande klippa. Den var fullkomligt orörd och innehöll tvenne lager af skeletter *sittande* öfver hvarandra. De understa, fig. 34, 4 och 5, som voro täckta af jord, hafva antagligen ej varit nedgräfda, utan har myllalagret öfver dem bildats sekundärt. De fem skeletten i grafven sågo åt öster. Alla sutto i hopviken ställning. Ombindningen af likpaketen var blott i behåll i öfre lagret, 2 och 3. Denna är af samma slag som i graf 1 Corani (tafl. 5 fig. 2). Alla aktefakter träffades i det öfre lagret. Så väl den yngre grafven som den äldre äro omgifna af en mur. Den undre grafven är prickad å grafplanen.

06. 1. 521. Nål, topo, af kopparlegering af samma typ som *06. 1. 481*, fig. 33.

Nålens längd ungefär 14,9 cm.

06. 1. 523. — 06. 1. 525. Nålar, topos?, af trä liknande mycket grofva segelduksnålar.

06. 1. 526. Skärfvor af ett ofullständigt lerkärl.

06. 1. 527. Tygfragment.

San Juan del oro.

Vid San Juan del oro finnas några sammanstörtade stenkonstruktioner, i hvilka jag blott funnit en liten kruka. De hafva troligen varit grafhus. Skeletten hafva fullständigt förmultnat på grund af det fuktiga klimatet.

Olika graftyper.

Som vi sett af beskrifningen af grafvarna, kunna vi här urskilja flera typer, hvilka dock ej alltid äro skarpt åtskilda.

Betrakta vi, tafl. 1 fig. 1, graf 9 Quiaca, så har den formen af ett fyrkantigt, fristående hus med dörr. Det är byggdt af smärre stenar och täckt af några större skifferflak, som dock äro borttagna på de flesta grafhusen. Ibland leder till dörren ett par trappsteg. Denna typ förekommer i Chia, Ollachea, Quiaca och Quearadalarne. Dessa grafhus äro typiska chulpas (chullpas), såsom de allmänt kallas i litteraturen. Här har jag likväl undvikit detta uttryck, då de i handböckerna vanligen afbildade och beskrifna »chulpas» äro de vid Sillustani nära staden Puno, beträffande hvilka Bandelier (*8*) har visat, att de icke varit grafhus utan troligen förrådsmagasin. Chulpas kallas af aymara- och quichua-indianerna, såsom Bandelier påpekat, äfven de som varit begrafda eller bisatta i grottor eller grafhus. Däraf hafva vi det bland indianerna vanliga uttrycket, »att chulpan (den dödes ande) går in i en person», så att han blir sjuk eller dör.

Grafhuset kan hafva en flygel med särskild ingång och utan förbindelse med det öfriga grafhuset (se tafl. 1 fig. 3). I Quiacadalen finnas några grafvar 2, 11 och 12 (se tafl. 1 fig. 6 och textfigur 24), där grafvarne tydligen äro af samma typ som de förut omnämnda husgrafvarne, men stödda mot bergväggen. Grafvarne tafl. 1 fig. 2, 9 och 7 (graf 1 etc. Pelechucodalen) äro också tydliga husgrafvar byggda af stora skifferflak, delvis klädda med en yttermur. Äfven de hafva en dörr, (se textf. 7), i det att täckstenen ej stöder sig på ett af skifferflaken. På grafven tafl. 1 fig. 2 är denna dörr borttagen. Ibland kan det hända, att man ej kan finna dörren, men då beror detta på, att det hela satt sig. Graf 13 Queara är en dylik graf med flygel.

Husgrafvarne ligga aldrig undangömda utan oftast så, att de kunna ses vida ifrån. De måste sålunda ha byggts och användts i fredstid och före spaniorernas inträngande, då det snart efter eröfringen blef förbjudet att begrafva annat än på kyrkogårdarne.

En hel mängd små grottor bildade af öfverskjutande stenar eller berghällar hafva äfven användts som grafkammare. Stundom hafva dessa varit förbyggda,

stundom ej, och hafva de döda placerats omkring grottans väggar. Grafvarne i Ollachea hafva ingen särskild ingång och hafva nog aldrig varit ämnade att imitera hyddorna. De äro, som vi veta af grafbeskrifningen, ofta byggda mycket otillgängligt.

En alldeles särskild typ af grafvar bilda pelargrafvarna 3—8 i Quiacadalen (Tafl. 1 fig. 4 och 5). De bestå af en massiv stenpelare öfver små grafkammare och hafva säkert ej varit husmodeller. Typen finnes ej annat än i Quiacadalen.

Tyvärr lämna de fynd, jag gjort i grafvarna, ingen ledning till att bedöma graftypernas relativa ålder. Det enda, de visa, är, att man finner samma saker i grottgrafvarne som i grafhusen, hvarför någon större tidsskillnad mellan deras användning ej funnits.

Grottorna hafva nog varit använda långt fram i tiden till att begrafva i, då de lämpa sig bäst för att begrafva i hemlighet efter det gamla bruket ofvan jord »där ej den tunga jorden kunde pressa den döde».

Hustyperna anser jag vara de ursprungligaste, om de också voro traktvis i bruk ännu vid spaniorernas eröfring af landet. Kombinationerna af dessa med grottorna äro byggda för bekvämlighets skull och Pelechucotypen (Tafl. 1 fig. 2) därför att, där finnes lätt tillgänglig, i stora flak brytbar skiffer. I hvilket förhållande pelargrafvarne stå till de öfriga här funna grafvarne, vet jag ej. De äro ej beskrifna från högslätten. Ollacheatypen är en mera nordvästlig, öster om Cuzco vanlig graftyp, som mycket väl har kunnat vara samtidig med grafhusen, fast den varit från quichua och ej från aymara (jfr sid. 37).

Att begrafva de döda i hyddan är ett i Sydamerika mycket utbredt bruk, som finnes hos araona, chiriguano m. fl. stammar. Koch (*15*) gifver en god sammanställning af detta bruks utbredning. Enligt Las Casas (*10*) bevarade *en del* Aymara sina döda sittande kring väggarne i hyddorna. Bandelier (*6*) har också genom sina undersökningar kommit till det resultatet, att talrika grafhus varit kombinerade graf- och boningshus (se denna afhandling sid. 39). Dylika har jag, såsom jag längre ned skall visa, ej funnit inom det område, som jag undersökt. Las Casas (*10*) liksom Cieza de Leon (*11*) (se sid. 40), talar äfven tydligen om hus, som blott användes till grafvar.

Om den ursprungliga seden här varit att, såsom hos så många andra sydamerikanska stammar, bevara de döda i eller under hyddorna, så är det ganska naturligt att, när de byggde särskilda boningar för de döda, de gåfvo dem husform. Man har sedan öfvergått till grottorna af bekvämlighetsskäl eller för att bättre kunna dölja grafvarne mot de kristna prästerna.

Gemensamt för alla grafvar här är, att de äro ofvanjordsgrafvar. De döda hafva varit insatta i grottorna eller grafkamrarne, men icke nedgräfda. Någon gång äro visserligen skeletten täckta af ett tunt lager af jord, men detta är aldrig mäktigare, än, att man kan se, att det bildats genom att kläder, kött o. s. v. multnat ned och genom den mylla, som uppstått af de råttexkrement, löf etc., som sekundärt kommit in i grottan eller grafkammaren. I Quiaca finnas dock grafvar, pelargrafvarne, där grafkammaren är under jordytan. I dessa grafkammare har liket

likväl ej varit nedgräfdt utan insatt. Liken hafva aldrig bränts. Alla skelett träffas, såvida de äro väl bibehållna (och det är sällsynt) i hopviken ställning. Där tillräckligt utrymme funnits, hafva de antagligen alltid suttit.

Äro husgrafvarne och andra här beskrifna grafvar från aymaraindianerna?

Numera talas inom det område, hvarifrån jag här beskrifvit åtskilliga grafvar blott quichua, men ej aymara. Språkgränsen är vid Cojata. I Pelechuco talas quichua, fastän vid marknader (»fiestas») o. d. denna by äfven besökes af aymaraindianer.

Att husgrafvarne omkring Lago Titicaca inom det nuvarande aymaraområdet, där de talrikast förekomma, äro från aymara, är väl bekant genom Cieza de Leon's (*11*) antagligen mycket tillförlitliga berättelse om collas (aymara). Huruvida alla de grafhus, som träffas utom det nuvarande aymaraområdet, äro från aymaraindianerna är däremot tvifvelaktigt. Middendorf (*19*) beskrifver husgrafvar till och med från trakter långt norr om Lima. Middendorf (*20*) har också sökt visa medelst ortnamnsstudier, att aymaraspråket förr haft en mycket betydande utbredning både i norr och söder om språkets nuvarande utbredningsområde. Huruvida Middendorfs (*20*) antagande äro riktiga, anser jag mig, såsom icke språkforskare, ej kompetent att bedöma. Att aymara (collas) vid tidpunkten för »la conquista» bott i norr åtminstone till nära La Raya, framgår tydligen af Cieza de Leon (*11*). Denne skrifver sålunda sid. 359, att Ayaviri var nordgränsen för collas. Ayaviri ligger ej långt från La Raya.

Nu går gränsen mellan aymara- och quichuaindianerna, utom som nämnts vid Cojata, genom staden Puno. Där går den, såsom det brukar berättas, öfver salutorget och ångbåtsbryggan, så att på ena sidan af torget sitta quichuakvinnorna och sälja och på den andra aymarakvinnorna. Till höger om bryggan, från staden räknadt, lägga aymara till med sina farkoster af totora och till venster quichua.

Enligt Cieza de Leon (*11*) skulle vid tidpunkten för la conquista dalarne på Andernas östsluttningar hafva varit bebodda af mitimaes, d. v. s. kolonister, som där odlade coca och majs, hvilka växter ej kunna odlas på högslätten. Troligen togos dessa mitimaes hufvudsakligen från närmaste område af högslätten och i så fall borde de dalar, som utgå från högslätten mellan La Raya och Lago Titicaca haft aymaramitimaes (aymarakolonister). Vi borde sålunda här vid tidpunkten för eröfringen haft aymaraindianer.

Möjligt är, att om jag haft fullständigare tillgång på litteraturen från eröfringstiden, jag kunnat finna bestämda uppgifter om, hvilket språk som talats i dalarne här före eröfringen. I Armentias missionshistoriska arbeten (*3*) omtalas blott de stammar, som bodde längre inåt urskogarne. Han nämner däremot ingenting om, huruvida de högre dalarnes befolkning voro aymara- eller quichuaindianer. Kanske har han i de honom tillgängliga manuskripten ej funnit några uppgifter därom.

Att husgrafskulturen i dalarne här hört nära ihop med, hvad man finner omkring Lago Titicaca, visar den stora öfverensstämmelsen mellan här af mig funna

topotyper och dylika, som man funnit i provinsen Omasuyos vid Lago Titicaca, af hvilka en obeskrifven samling förvaras i Museum für Völkerkunde i Berlin. Att de här funna topos i regeln äro från tiden före eller strax efter conquistan, är ganska säkert. Jag säger detta därför att, såsom jag nedan skall framhålla, många andra artefakter, man finner i grafhusen eller åtminstone i grafgrottorna, ej äro samtidiga med de där bisatta. Skulle inom det undersökta området befolkningen varit quichua och ej aymara, så är det åtminstone säkert, att deras begrafningssätt och äfven topotyper öfverensstämma mycket mer med, hvad man finner inom det nuvarande aymaraområdet, än med hvad man finner inom det egentliga quichuaområdet.

Det sannolikaste är sålunda, att husgrafvarne i fjälldalarne här härröra från aymaraindianer, som förträngts af quichua eller också kanske antagit deras så expansionskraftiga språk och kulturegendomligheter (t. ex. ornamentik). Äro husgrafvarne från aymara, så äro äfven de grottgrafvar, där man finner samma topotyper som i husgrafvarne, från aymara såsom t. ex. graf 1 Capamitas och graf 4 Quearadalen. De otillgängligt byggda grafvarne i Ollacheadalen höra däremot till Cuzcokulturen. I dessa sistnämnda grafvar finner man ej heller de karakteristiska topos, med växtliknande ornament. Enligt SQUIER (*28*) finnas inga husgrafvar omkring Cuzco, ty han säger, sid. 389, att sedan han passerat La Raya, såg han blott en dylik grupp graftorn.

Pelargrafvarne vid Quiaca hafva ej lämnat tillräckligt utbyte, för att man skulle kunna säga något om deras förhållande till öfriga grafvar. Typen är, som nämndt, ej heller beskrifven från högslätten.

I hvad mån äro de artefakter, man finner i grafvarne, samtidiga med de där bisatta?

BANDELIER skrifver i sin så utmärkt intressanta och värdefulla uppsats »On the Relative Antiquity» etc. (*7*) sid. 224. »Not only was the ancient mode of burial extensively practiced until more than a hundred years after the first arrival of the Spaniards, but the cloth with which all the corpses (ancient and modern) were coverad, was *periodically renewed, as late as the middle of the seventeenth century.* The fact that food and drink also were replaced from time to time implies, that the vessels found along with the bodies *are no longer those originally buried with them.*» Detta intressanta resultat, som BANDELIER kommit till genom studiet af gamla svårtillgängliga beskrifningar af indianernas seder och bruk från det första århundradet efter landets eröfring, gifver nog ett riktigt svar på den uppställda frågan. I de öppet liggande grafhusen i de fuktiga dalarne hafva likväl liken multnat ned så fort, att någon förnyelse af kläderna på de döde icke kunnat förekomma i samma utsträckning som i torrare trakter. Vi kunna därför antaga att åtminstone topos, som ju äro de viktigaste föremål, som träffas i grafvarne, och som höra till kläderna, här äro tämligen samtidiga med grafhusen och grafgrottornas användning för bisättning.

Talrika föremål, som man här finner i grafvarne, äro däremot alldeles moderna och införda i grafvarne långt efter, sedan de upphört att användas för bisättning. Flera sådana har jag omtalat i grafbeskrifningen, och vill jag i korthet erinra om dem här. Några har jag funnit i plundrade grafvar, som jag förbigått i grafbeskrifningen. I graf 1, a Quiaca (se sid. 25) fann jag alldeles moderna glasflaskor och små lerkärl af Pucara tillverkning. I en graf i Ollacheadalen har jag funnit en rulle bestående af en i ena ändan grönmålad majskolf, cocablad, litet excrement(?) af ett växtätande djur, en ulltapp, en pinne, en barkbit och ett kristet kors af grässtrån. Allt var omviradt med en garnända. Hvad för offer detta varit, vet jag ej, men var rullen tydligen ganska nyss inlagd i grafven.

I en delvis plundrad graf vid Corani, graf 1, fann jag, såsom jag nämnt i grafbeskrifningen, en liten fläta människohår, omvirad med grässtrån. Denna påstod man för mig i Corani vara ditlagd af någon illasinnad indian, som ville att chulpan, d. v. s. sjukdom och död, skulle gå in i den person, från hvilken håret var taget.

I en plundrad graf i Ollachea träffades en på ett dubbelkors[1] korsfäst groda. Denna är genomstucken med ett par alldeles moderna stoppnålar af europeisk tillverkning och därjämte fastbunden med en hel mängd tåtar. Vid grodans hufvud ligga några cocablad och öfver grodan en hel del hår (af llama?), fasthållna med en liten trasa, som bundits om grodan och håren.

I graf 1. Corani har jag funnit en *förgylld* glaspärla.

I graf 1. Capamitas fann jag ett stycke af ett kohorn. Flera exempel på dylika fynd finnes upptagna i grafbeskrifningen. En stor del af dessa moderna föremål, såsom glasflaskorna i graf 1 i Quiacadalen, har nog införts i samband med plundring af grafven.

Vi se sålunda, huru stora svårigheterna äro att få kännedom om, hvilka artefakter höra till dem, som bisatts i grafhusen och grafgrottorna, och huru de få artefakter, vi lyckats samla i grafvarne, kunna vara från högst olika tider. Till visshet om, hvilka föremål höra ihop med skeletten, kan man blott komma genom utgräfning af så många grafvar, att man kan eliminera de föremål, som införts sekundärt i grafvarne, sedan de användts för bisättning. Kanske har BANDELIER material till detta? Passar man annars ej på, snart är det för sent. Det är, som nämndt, inte så lätt att numera finna, hvad som behöfves för en dylik undersökning, d. v. s. några hundra fullkomligt orörda grafhus. Kanske är det omöjligt!

Hafva grafhusen blott varit begrafningsplatser, hafva de äfven varit bebodda?

SQUIER (*28*) skrifver sid. 388. »I have assumed throughout that the chulpas were tombs. Of this cannot be the slightest doubt, albeit a number of travellers,

[1] Det dubbla korset motsvarar antagligen de två kors, som quichua vid korsets fest sätta upp i hyddorna, och af hvilka de påstodo att det ena, det större, var för männen och det andra, det mindre, för kvinnorna.

including the eminent von Tschudi, have supposed them to be dwelling-places, and ever parts of fortresses, of the ancient inhabitants, from the fact of finding in them traces of fire and broken pottery. But he also mentions having freqvently found shelter in theese towers for the night, as I have several times done . . .» Af de gamla författarne från eröfringstiden skiljer CIEZA DE LEON (*11*) sid. 364, tydligt på husgrafvarne och husen och säger ingenting om, att de förra varit bebodda, eller att liken bevarats i hyddorna. LAS CASAS (*10*) skrifver sid. 124. »De diversa manera se habian las gentes de la Sierra en hacer las sepolturas y en los entierros y cerimonias, porque en algunas provincias déllas hacian por sepolturas unas torres altas. Eran güecas en lo bajo déllas, obra de un estado en alto; lo demás todo era macizo, que, ó era lleno de tierra ó de piedra y canto labrado, y todas muy blanqueadas. En unas partes las hacian redondas y en otras cuadradas, muy altas y juntas unas con otras y en el campo. Algunas hacian en cerillos, media ó una legua del pueblo desviadas, que parecian otro pueblo muy poblado, y cada uno tenia la sepoltura de sa abolorio y linaje. Metian los cuerpos en unos cueros de ovejas, cerrados por de fuera, señalados los ojos y narices; vistenles sus ropas; tienen el rostro descubierto de la ropa, aunque cubierto con el pellejo de la oveja. Ponen los cuerpos asentados; las puertas de las sepolturas todas al Oriente; ciérranlas con piedra y barro por espacio de un año; ya que los cuerpos están secos, luego abren las puertas déllas; y en algunos lugares donde los vivos duermen y comen, ponen y tienen los cuerpos de sus difuntos.» Vi se af denna högst intressanta beskrifning af husgrafvarne på högslätten, att i de flesta fall grafvarne varit skilda från boningshusen, men att äfven någon gång de döda bevarades i själfva hyddorna.

Att grafhusen varit bebodda i mycket utsträckt grad, förfäktar BANDELIER (*6*), och är det troligt, att många stora grafhus byggda i två våningar på högslätten äfven varit bebodda.

Hvad beträffar grafhusen i det af mig undersökta området, är det säkert, att de i de flesta fall varit uteslutande grafvar. Fastän en indianfamilj för sitt nattläger kan nöja sig med mycket litet utrymme är dock en kvadratmeter eller mindre naturligtvis alldeles för litet. Många af de grafhus, i hvilka man finner krukskärfvor och ofullständiga föremål, som erinra om boplatsrester, äro icke större, såsom vi sett af grafbeskrifningen. Alldeles omöjligt är däremot ej, att något enstaka grafhus kunnat vara bebodt, åtminstone förr än det användes för bisättning. Sålunda finnes i Quearadalen ett par små hyddor, af hvilka jag mätt upp den ena. Dess golfyta är blott något öfver 3 kvadratmeter. Den står i förbindelse med en inhägnad »corral», men har nog snarare användts som vaktstuga af människor än som fålla för djuren. Denna hydda är rund och sålunda något bekvämare, än om den vore fyrkantig, med samma dimensioner. I hyddan fann jag blott några ben af hjort, kanske rester af någon jägares måltid. Den ansågs af indianerna mycket gammal. Den öfverensstämmer också med sitt skiffertak ganska mycket med grafhusen.

Till de äfven i mindre husgrafvar och grottor förekommande krukskärfvorna etc. måste vi söka en annan förklaring, än att de varit bebodda. Först vill jag dock

framhålla, att om man också i grafvarne finner krukskärfvor, sönderslagna rester af stensaker m. m., så finner man likväl aldrig i dem något verkligt kulturlager.

De nu lefvande quichua- och aymaraindianerna hafva nämligen följande bruk. I åtta dagar efter en persons död dricka de sörjande väldeliga. Aftonen till den nionde föras af den döde i lifvet använda verktyg, husgeråd, kläder etc. till en öppen plats och brännas jämte föda och brännvin. Fyra sådana offerplatser har jag sett, den första vid Ulloma (jämför förf. *23*) icke långt från Rio Desaguadero, den andra och tredje vid S:ta Cruz del valle ameño och vid Pelechuco i provinsen Caupolican i Bolivia och den fjärde vid Saqui i Peru. De tre sistnämnda voro från quichua-, den förstnämnda från aymaraindianer. Den vid Saqui hade antändts natten före jag såg den. På samtliga offerplatser fann jag rester af krukor, föda, glasflaskor, verktyg etc. Sålunda fann jag t. ex. på offerplatsen vid S:ta Cruz del valle ameño följande:

1) Krukskärfvor.
2) Rester af kalebass.
3) » » kläder.
4) En sko (kvinno-).
5) En fingerborg.
6) Glasbitar.
7) Rester af föda.

Att denna bränning af grafgods utan likbränning förekommit före spaniorernas eröfring af landet, framgår af CIEZA DE LEONS (*11* s. 365) skildring af begrafningsceremonierna hos collas (aymara). Han säger, att till dessa hörde, att de brände 10 till 20 får (antagligen llamas). Vid Ulloma berättades det mig, att det är ett llamadjur, som bär offergodset till brännplatsen, och att äfven llaman offras på elden, sedan den slaktats. LAS CASAS (*10*) omtalar också ett liknande bruk från de »peruanska» indianerna, fastän han hänför det ej specielt till högslätttindianerna. Han säger sid 124: »Encima de las sepolturas edificaban ciertas paredes y casas sin cubierta del mismo tamano, y alli echaban la comida ordinaria y *quemaban*[1] ovejas y sebo y conejos y otras cosas». Enligt AMBROSETTI[1] (*1*) finnes äfven fortfarande ett liknande bruk att bränna grafgods i calchaquidalarne i Argentina.

Om bränningen af grafgodset skett utanför grafven — i Pelechuco sker den nu utanför ingången till den kristna kyrkogården —, så är det inte omöjligt, att en del krukskärfvor, ben och dylikt från offerplatsen inkastades i grafhuset. Detta skulle förklara, att de flesta krukor, man finner i grafhusen och grottgrafvarna, *ej blott äro sönder*, »killed», utan äfven ofullständiga. Det skulle äfven förklara de ofullständiga stenmortlar m. m., man finnar i grafvarne. En del skärfvor hafva lämnats på offerplatsen, en del kastats in i grafven. På några krukskärfvor och träsaker (jämför grafbeskrifningen sid. 33) kan man också se spår af eld.

Ett viktigt argument för att grafhusen varit bebodda, har BANDELIER framställt, nämligen att man inom stora områden blott finner grafhus, men inga rester af hyddor, fastän dessa ej kunnat byggas i fjällen af lätt förgängligt material utan blott af adob och sten. I fjälldalarne öster om Anderna finner man också få rester af

[1] Kurs. af förf.

hyddor, men är det möjligt, att hyddorna varit byggda af lätt förgängligt material, såsom trädgrenar o. d. Det är ej ens troligt, att adobkonstruktioner skulle hafva stått sig i hundratals år, om de uppförts i de fuktiga fjälldalarne. Om hyddorna där likväl uppförts af sten, hvilket är det sannolikaste, så hafva de nog en gång i ruiner ej liksom grafvarne respekterats vid nya husbyggen och vid de stenödande terrasseringsarbetena. Att grafvarne skyddades mer än vanliga hyddor är naturligt. De skyddas ännu af indianerna om inte för annat, så därför att de frukta de dödas hämnd. Om huru väl de vårdades vid eröfringstiden skrifver Las Casas (*10*) sid. 126. »Tenian en gran reverencia y usaban y guardaban exactísima religion con sus difuntos y sepolturas y entierros, y ninguna injuria se les podria cometer ni que màs sintiesen, que tocarles á sus difuntos y violalles sus sepolturas.»

Studiet af boplatser i de högre fjälldalarne har jag, som jag nu först inser, ägnat alldeles för liten uppmärksamhet. De fordra mycken tid och ett tålmodigt arbete, som icke är mycket gifvande. Utom hyddorna vid Queara har jag ej sett och undersökt några andra än en del äfven runda hyddor i Coranidalen, som möjligen äro samtidiga med grafhusen. Undersökningen af dessa hyddor gaf dock ett mycket ringa utbyte.

Som svar på den här framställda frågan, hafva grafhusen blott varit begrafningsplatser, hafva de äfven varit bebodda, får jag därför säga: Att grafhusen i det af mig undersökta området ej varit eller högst undantagsvis varit bebodda af andra än de döda. De rester af ofullständiga lerkärl etc., man finner i grafvarne, måste man betrakta som grafgods.

Hvad som gäller om grafhusen gäller i ännu högre grad om de små låga grottorna. Talrika boplatsfynd äro beskrifna i det följande kapitlet, men de äro funna af indianerna vid röjningsarbeten.

Lösa fynd gjorda af indianerna vid deras röjningsarbeten eller någon gång vid plundring af grafvarne.

Indianerna här betrakta ej stenyxor o. d. med fullkomlig likgiltighet, utan tyckas åtminstone några taga reda på, hvad de finna vid röjningsarbeten o. d. Såsom jag nämnt, plundra äfven några af dem grafvar. Hvart jag kommit, har jag därför spridt ut, att jag köper upp stenyxor o. d., och på så sätt har jag lyckats få ihop en hel del sten- och metallföremål m. m. De flesta af dessa äro olika dem, man finner i grafhusen och grafgrottorna, men likväl antagligen till stor del ungefär samtidiga med dem. I Pelechuco- och Quearadalarne fick jag ingenting af indianerna, antagligen därför att Bandelier redan köpt upp allting. I Puina-, Quiaca- och Ollacheadalarne hade indianerna däremot i nästan hvarje stuga något föremål af intresse, som de hittat och bevarat.

Indianerna skilde i allmänhet väl på arbetade stensaker och naturbildningar. De kalla sålunda aldrig stenyxorna för blixtstenar, utan anse de dem härleda sig från »las

chulpas», de indianer, som fordom bebott dessa trakter. Naturbildningar bjödo blott några mindra vetande ut åt mig. Jag skall här nedan lämna ett slags förteckning öfver de föremål, som jag köpt af indianerna.

Stenyxor (stenhackor).

Betrakta vi tafl. 5, så äro där de här förekommande stenyxetyperna afbildade. Vi se där, att variationen i yxtyperna ej är vidare stor. De äro alla mer eller mindre T-formiga. Någon yxa med gördel finnes ej. Någon bestämd fördelning af de olika typerna öfver området kan man ej iakttaga. Det är blott vid Buturo vid Rio Tuiche, som vi jämte en egendomlig keramik finna en karakteristisk lokaltyp (se sid 58 och tafl. 7 fig. 9). Den är utom vid Buturo blott funnen i ett exemplar vid Mojos.

Stenyxorna träffas här öfver ett mycket mera vidsträckt område än grafhusen. Nästan öfverallt, där jag här gått fram, har jag erhållit eller själf funnit dylika. Jag har dem sålunda från Llinquipata, San Fermin, San Carlos, Apolo, S:ta Cruz del valle ameno, Crucero, Pata, Mojos m. fl. ställen utom grafhusgränsen. De träffas, snart sagdt, hvar man röjer i urskogen liksom i fjällen, hvarför de måste finnas i oerhörda massor.

Då urskogsindianerna här ända till sista tiden användt stenyxor af liknande typ (jämför fig. 36), kunna många af dem, som träffas i urskogarne, vara alldeles moderna. Huruvida de stenyxor, som träffas inom grafhusgränsen, äro samtidiga med grafvarne, kan man ej veta. Det är ju möjligt, att de i regel äro äldre och att de, som byggde grafhusen, använde yxor af kopparlegering af samma T-form som stenyxorna.

Dessa T-formiga yxor äro mycket vanliga såväl af sten som af kopparlegering öfver stora delar af Anderna inom såväl calchaquiområdet, som aymara- och quichuaområdena. Då ett jämförelsevis litet antal stenyxor äro afbildade från Sydamerikas olika delar, är det, utan att genomgå de obeskrifna samlingarne i en mängd muséer, omöjligt att få reda på de olika yxtypernas geografiska utbredning. En sådan studie, grundad på ett stort material, skulle nog leda till många intressanta resultat. Sålunda skulle det antagligen tydligt visa sig, att de T-formiga stenyxorna i Argentina äro yngre än dem med gördel och komna dit med inflytandet från det centralandinska fjällområdet.

Med undantag af Buturotypen hafva stenyxorna här ej haft egg på sidorna utan blott i spetsen. De hafva stundom varit utsatta för stark nötning (tafl. 5 fig. 11) och tydligen flera gånger omslipade. Nötningen har varit starkast i ena hörnet af eggen. De måste därför, liksom Ambrosetti (*2*) anmärker om liknande yxor från calchaquiområdet, hafva varit skaftade som den fig. 36 afbildade stenyxan och ej som den fig. 35 afbildade järnhackan. Ambrosetti (*2*) antager, att det varit det mest nötta hörnet på yxbladet, som varit nedåt. Detta beror på, huru yxan användts. Har man huggit från sidan med den för att t. ex. fälla ett träd, då har det nedre hörnet möjligen

nötts mest, men har man däremot huggit uppifrån nedåt i jorden eller t. ex. urholkat en trädstam, då har det öfre hörnet varit utsatt för den största nötningen.

Tafl. 5 fig. 6 afbildar en vacker stenyxa (*06. 1. 37*) med utsvängd egg. Bredvid denna se vi på tafl. 5 fig. 5 (*06. 1. 165*) en yxa af kopparlegering. Stenyxan är från Sinadalen, metallyxan från den närliggande Quiacadalen. Öfriga stenyxor, som jag erhållit här, (se t. ex. tafl. 5 fig. 4) (*06. 1. 54*), hafva ej en dylik utsvängd egg, hvarför det är troligt, att yxan tafl. 5 fig. 6 fått denna form under inflytande af metalltekniken. De utsvängda, spetsiga hörnen skulle ej annars tillkommit, då de måste vara opraktiska, i det att de lätt gå sönder. Då kopparn väl här i dessa aflägsna dalar varit ganska svår att erhålla[1], så har nog stenredskapen varit i bruk länge samtidigt med dem af metall. Från början af den nordiska bronsåldern äro stenyxor, som på dylikt sätt efterapat metallyxor, vanliga.

Fig. 35. 1/6. (05. 16. 274.)
Hacka med blad af järn.
Modern. Quichua.

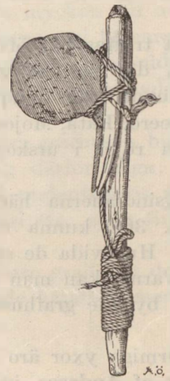

Fig. 36. 1/6. (05. 1. 406.)
Stenyxa. Modern.
Huachipairi.

Af de stenyxor, som jag här samlat, äro 69 af mer eller mindre vittrad diabas, 2 à 3 från Ollacheadalen af diabastuff och en från San Carlos af kvartsit. De öfriga 10 äro ej närmare bestämda, men de flesta af dessa äro troligen äfven af diabas. Som jag nämnt, har jag ej sett diabas anstående här i dalarne, men finnas talrika lösa stenar af denna bergart i flodbäddarne, ditförda från Andernas högsta delar. Dessa stenar, som vattnet format runda och aflånga, hafva naturligtvis bäst lämpat sig för att bearbeta till yxor.

Stenmortlar.

Fig. 37 a och b har jag afbildat de typer af stenmortlar, man finner här. Stenmortlarne äro dels af diabas dels af kvartsit. Äfven en del mortelstötar har jag erhållit.

[1] Kopparmalmen vid Mojos och San Juan del oro har troligen icke brutits i förcolumbisk tid.

Dessa äro dels cylindriska dels koniska. De äro af kvartsit, diabas, nefelinsyenit och lerskiffer. De afbildade stenmortlarne äro här återgifna i naturlig storlek och kunna ej hafva använts till annat än vid malning af läkemedel, färger o. d. Stora mortlar för malning af majs o. d. träffas ej i fjälldalarne, ej heller några malstenar, liknande dem, som jag (sid. 57 fig. 47) här nedan beskrifvit från urskogarne vid Buturo. I nåt urskogarne i trakterna mellan Mojos och Apolo maler man säd på stora, hårda träskifvor. Dylika bevaras ej till eftervärlden. Vid Aten, som förr haft en talrik lecobefolkning, kan man se, hvarest hyddorna legat, då till hvarje sådan hört en stor stenskifva att mala på. På en höjd vid San Juan del oro ligger ej långt ifrån de problematiska grafhusen en stenmortel, som är 27 cm. i genomskärning. Af de små stenmortlarne har jag blott erhållit en utom grafhusgränsen. Den är från Mojos och sålunda blott några få kilometer från Llanalomas och Capamitas, där talrika grafhus träffas. Stenmortlar af typer, liknande de här återgifna, förekomma äfven i grafvarne.

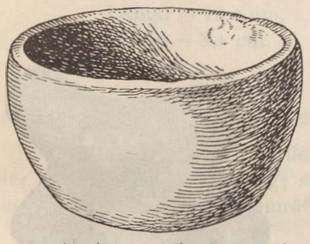

Fig. 37 a. 1/1. (06. 1. 86). Stenmortel. Quiaca.

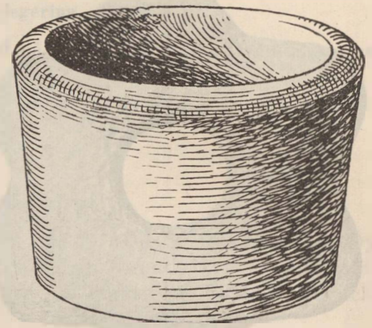

Fig. 37 b. 1/1. (06. 1. 88). Stenmortel. Puina.

Slungstenar m. m.

Tafl. 4 fig. 4 (06. 1. 135), fig. 5 (06. 1. 107) och fig. 6 (06. 1. 143) afbilda en del stenföremål, af hvilka väl 4 och 5 varit slungstenar och 6 möjligen ett klubbhufvud att krossa jordkokor med.

Stenringar m. m.

Tvenne af de här funna stenringarne äro afbildade. Den ena (fig. 38, 06. 1. 144) är tandad, den andra (tafl. IV fig. 7, 06. 1. 146) är otandad. Dessa hafva antagligen varit klubbhufvud. Den senare är af porfyr. Den är från Ollacheadalen och, i öfre delen af denna dal finnes porfyr anstående. Ett klubbhufvud, »morgonstjärna», har väl den på fig. 39 afbildade åttatandade stenen varit; den är af diabas.

Pilspetsar.

Mycken uppmärksamhet har jag under min senaste resa ägnat åt att vid alla vattendrag söka rester af slagen sten. I Puna de Jujuy i Argentina har jag nämligen vid de året om vattenförande bäckarne funnit tusentals grofva pil- och lanspetsar samt affall från tillslagningar af sådana. På boplatserna på den boliviansk-peruanska högslätten, finner man talrikt affall från tillslagning af fina pilspetsar af obsidian. Här i fjälldalarne på Andernas nordöstsluttningar har jag trots ifrigt sökande ej funnit en enda pilspets eller affall från tillslagningen af sådana. Ej heller hafva indianerna bjudit ut några dylika åt mig. Om indianerna här användt pil och båge, så ha nog pilspetsarne varit, såsom urskogsindianerna nu bruka, af hårdt trä eller bambu.

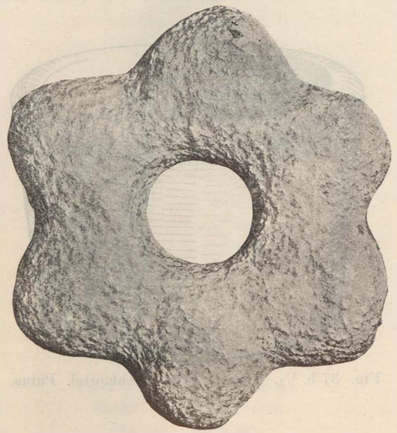

Fig. 38. $^2/_3$. (06. 1. 144). Stenring, klubbhufvud? Quiaca.

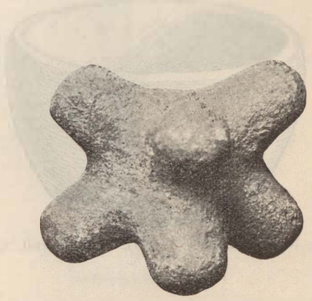

Fig. 39. $^2/_3$. (06. 1. 148). Morgonstjärna. Puina.

Yxor af kopparlegering.

Dylika äro ganska sällsynta här i fjälldalarna, antagligen därför, att då metallen haft värde, de ej som stenyxorna helt enkelt kastats bort, när de varit utnötta. Jag har fått två sådana yxor från Quiaca (tafl. 5 fig. 5), en från Pata och en från Chusecani (tafl. 5 fig. 3). En yxa ungefär af samma typ som den från Quiaca har PLANE (*25*) beskrifvit från Marcapatadalen. Rio Marcapata flyter till Rio Inambari. Som vi se, är en af dessa yxor funnen vid Pata. Denna plats ligger utom grafhusgränsen och beboddes vid tiden för spaniorernas inträngande i dessa trakter af indianstammar, hvilka ej hörde till fjällkulturen. (ARMENTIA [*3*]). Den plats, där PLANE (*25*) fann den ofvan omtalade yxan, ligger också utom fjällkulturens gräns mot urskogarne. Quiacatypen

har stor utbredning. Den beskrifves af AMBROSETTI (*2*) från calchaquiområdet och af BAESSLER (*4*) från Chuquitanta i Peru etc. Äfven Chusecanitypen har med några smärre variationer i formen denna vidsträckta utbredning.

Tabell.

Yxor af kopparlegering. (Tafl. 5 fig. 3 och 5.)

			Bredd öfver hufvudet	D:o öfver eggen	Längd
Inv. 06. 1. 165.	Quiaca.		10,1 cm.	6,7 cm.	10,8 cm.
» 06. 1. 166.	»		6,2 »	4,2 »	7,5 »
» 06. 1. 167.	Pata		10 »	6,1 »	6,4 »
» 06. 1. 168.	Chusecani.		7,2 »	10,8 »	10,1 »

Knif af kopparlegering.

Denna typ (06. 1. 169) som är afbildad på tafl. 2 fig. 21, är äfven beskrifven af AMBROSETTI (*2*) från calchaquiområdet.

Längd = 12,2 cm.
Bredd = 3,4 cm.

Mejsel af kopparlegering.

Denna (06. 1. 170) är afbildad på tafl. 2 fig. 20. Den är från Ollachea. Dylika mejslar hafva stor utbredning; sålunda äro de enligt AMBROSETTI (*2*) vanliga i Argentina inom hela calchaquiområdet. BAESSLER (*4*) beskrifver dylika från Pachacamac m. fl. ställen i Peru.

Längd = 14,5 cm.
Bredd i ena ändan = 2,4 cm.
» i andra ändan = 0,6 cm.

»Tumis.»

Tafl. 2 fig. 16, 17, 18 (06. 1. 177, 06. 1. 180, 06. 1. 174). Detta slag af knifvar har en mycket stor utbredning. BAESSLER (*4*) beskrifver och afbildar dem sålunda från Chuquitanta, Chancay, närheten af Lima, Chimbote, Chepen, Piura, Viru och Trujillo. Några af dessa äro mycket fint arbetade med skaften prydda med djurhufvuden. AMBROSETTI (*2*) beskrifver och afbildar sådana från calchaquiområdet, där han erhållit dem vid S:ta Maria, Tolombón, Cachi, Molinos etc. De här, inom det af mig undersökta området, funna, äro alla helt enkla utan några som helst ornament. En af dessa tumis (06. 1. 176) har jag låtit analysera. Analysen gaf följande sammansättning:

Koppar = 91,98 %.
Vismut = 0,93 %.
Antimon = 3,54 %.
Tenn = 2,49 %.
Järn = 0,45 %.
Bly = 0,12 %.

Tabell öfver Tumis.

		Bredd öfver oggen.	Eggens höjd.	Längd.
Inv. 06. 1. 173.	Ollachea.	ca. 12,8 cm.	ca. 4,8 cm.	14,7 cm.
» 06. 1. 174.	»	6 »	1,9 »	6,8 »
» 06. 1. 175.	»	8,2 »	3 »	14,6 »
» 06. 1. 176.	»	5,9 »	2,5 »	11,4 »
» 06. 1. 180.	Quiaca.	7,5 »	1,9 »	10,3 »

Blad till jordhacka af kopparlegering. Tafl. 2 fig. 22.

Denna (06. 1. 171) är funnen vid Ollachea.
Längd = 14,8 cm.
Bredd = 4,4 cm.

Genom AMBROSETTI (*2*) och BAESSLER (*4*) veta vi, huru dessa varit skaftade. Liknande, men med blad af järn användas fortfarande här af de quichuatalande indianerna (fig. 35). Dylika jordhackor af kopparlegering hafva stor utbredning. AMBROSETTI (*2*) beskrifver dem från hela calchaquiområdet. BAESSLER (*4*) afbildar dem från Chuquitanta, från närheten af Lima och Chancay. Bredvid jordhackan har jag afbildat ett föremål, tafl. 2 fig. 23 (06. 1. 172), som möjligen är ett oslipadt blad till en hacka.

De redskap af kopparlegering, som jag erhållit här, hafva inga utpräglade lokaltyper, utan se vi, att de äro desamma som dem, som träffas åtminstone från norra Peru till Tucuman i Argentina.

Viktigt vore att få en mycket stor mängd redskap af kopparlegering analyserade. De analyser, som finnas gjorda, äro nämligen ganska få (jämför BAESSLER *4*).[1] Dessa analyser skulle antagligen upplysa om, i hvad mån likartade typer äro tillverkade i samma trakt, malmen tagen ur samma grufva och föremålen sedan spridda genom handel, eller om tillverkningsplatser funnits öfver hela det område, där man finner dessa typer. Att jag här publicerat så få analyser, har sin orsak i, att det är förenadt med ganska betydande kostnader att låta göra sådana.

För att de likartade redskapen af kopparlegering äro tillverkade på olika platser, talar den omständigheten att de finare nålar, topos, man finner, äro olika i olika trakter, så att tydligen tillverkningsplatserna för dessa varit flera. Sålunda hafva vi sett (sid. 38), att de topos, man finner inom det här beskrifna området äfven äro allmänna i den närbelägna provinsen Omasuyos i Bolivia, men ej anträffade inom de

[1] När jag skref detta, kände jag ej till Mortillets uppsats, Le Bronze etc. Premier congrès Préhistorique de France. Session de Périgueux, 1905. Le Mans 1906. Se äfven denna afhandling sid. 17.

delar af Peru, hvarifrån BAESSLER (*4*) har magnifika samlingar af dylika af andra typer. Gemensamma för hela det centralandinska kulturområdet äro blott ytterst enkla topos, med hufvudet bestående af en rund, flat skifva.

Schalnålar, topos, och andra prydnadsföremål af kopparlegering.

På tafl. 2 äro afbildade några typer af topos, som jag erhållit genom köp af indianerna (Fig. 1, 3, 5, 7, 11, 12, 13). De äro antagligen delvis från plundrade grafvar. Af dessa är den fig. 3 afbildade (06. 1, 181) märklig genom sin storlek. Den är 28,6 cm. lång. Hufvudet är 14,8 cm. bredt. Den har möjligen användts som spegel. Den fig. 7 afbildade nålen (06. 1. 184) har möjligen, utom att den fått tjäna som topo, använts som knif. Den är 11,6 cm. lång. Hufvudet är 5,2 cm. bredt. En sådan dubbelanvändning har ofta de moderna topos, i det att hufvudet ofta är formadt som en sked. Den fig. 11 afbildade topon (06. 1. 194) är naturligtvis från tiden efter eröfringen, då den föreställer häst och ryttare. Utom grafhusgränsen har jag blott fått en topo. Den träffades vid Mojos, sålunda nära Capamitas och Llanalomas, där man finner grafhus. Utom topos har jag af prydnadsföremål af kopparlegering blott erhållit den på tafl. 2 fig. 10 afbildade lilla mänskliga figuren (06. 1. 196) och den vackra bröstplattan, tafl. 2 fig. 2 (06. 1. 197). De äro bägge från Ollachea.

Lerkärl.

Liksom jag funnit mycket få lerkärl i grafvarne, så har jag också erhållit mycket få lerkärl, som uppgifves vara boplatsfynd. Deras ålder och härkomst är så oviss, att det ej lönar sig att omtala mer än följande.

06. 1. 200. Fig. 40. $^2/_3$. Detta är ett hufvud af en sönderslagen kruka funnen vid Pata utom grafhusgränsen, tillsammans med den från Pata sid. 46 omtalade yxan af kopparlegering.

06. 1. 213. Tafl. 4 fig. 8. Mycket stor urna funnen under en berghäll vid Pata.

Anmärkningsvärda äro också de sparsamma, grofva, oornamenterade krukskärfvor, som träffas någon gång vid röjningar i urskogarne vid Mojos och Pata.

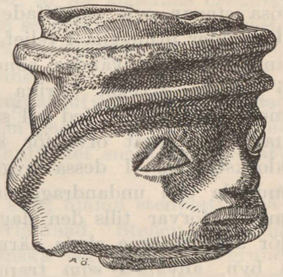

Fig. 40. $^2/_3$. 06. 1. 200. Stycke af lerkärl. Pata.

Hafsmussla.

I Puina erhöll jag af en indian en halfva af en hafsmussla (06. 1. 206).

Han påstod den vara funnen i ett förstördt grafhus, hvilken uppgift jag icke har anledning att betvifla. Än i dag säljas hafssnäckor på högslätten och på Andernas nordostsluttningar såsom leksaker af läkemedelsförsäljerskorna.

Jag skall nu öfvergå att beskrifva de hällristningar, stenskulpturer och bergsmålningar, jag iakttagit inom det undersökta området.

Hällristningar, stenskulpturer och bergsmålningar.

Hällristningar, stenskulpturer och bergsmålningar äro ganska sällsynta i fjälldalarne nordost om Anderna i den del af gränstrakterna mellan Peru och Bolivia, jag besökt. Inåt den del af urskogstrakterna, där jag gått fram, synas de ej alls finnas.

Från Rio Beni och Rio Madera längre mot öster äro hällristningar kända. De af EVANS (*12*) vid Rio Beni upptäckta äro ännu ej publicerade. De från Rio Madera har KELLER-LEUZINGER (*14*) beskrifvit och afbildadt[1]. De äro högst märkliga geometriska, regelbundet(?) anordnade figurer, alldeles olika hvad jag här kommer att beskrifva. De hällristningar etc., jag funnit här i fjälldalarne på Andernas östsluttningar, höra däremot intimt ihop med dem, som äro kända från den andinska högslätten genom FORBES (*13*), VON TSHUDI (*29*) och andra.

Stenskulpturer.

Här nedan skall jag först redogöra för stenskulpturer d. v. s. djurfigurer utmejslade på större stenar *i relief*. De, jag funnit, äro alla anbragta på lösa stenar och anträffade i Sinadalen i Peru. De stenar, som äro försedda med djurbilder uthuggna i relief, äro också tydligen så huggna, att man ser, att de varit ämnade att användas som byggnadssten; kanske dock med undantag af stenarne 5 och 7. Mycket talrika äro väl huggna, rektangulära stenar, som ej äro prydda med djurbilder. Med all sannolikhet hafva dessa stenar tillhört någon större byggnad, som legat ofvanför kyrkan och som rifvits för att bygga denna senare och klockstapeln. I dessa byggnader äro nämligen talrika dylika väl huggna stenar inmurade och undandraga sig sålunda en närmare undersökning. De ligga där i utmärkt förvar tills den dag kommer, då kyrkan och klockstapeln komma att rifvas, för att stenarne skola närmare studeras. En del stenar ligga däremot kringströdda i byn, använda som trappsteg, broar, gatläggning m. m. Några af dessa äro som nämnt försedda med djurfigurer utmejslade i mer eller mindre hög relief. De äro de enda prof, man här finner, på utveckladt stenhuggeriarbete i någon af fjälldalarne nordost om Anderna.

Sten 1. Rektangelformig i ena ändan afslagen sten. På stenen är utmejslad tämligen låg relief en orm, som tydligen, såsom synes af det stora hufvudet, är en giftorm. Sannolikt är det en skallerorm, hvilket slag af ormar äro mycket vanliga

[1] Kanske äro de något förbättrade af tecknaren, hvilken i synnerhet i sina, tyvärr allt för mycket i handböcker reproducerade landskapsbilder, haft en sprudlande fantasi.

i öfvergångsområdet mellan urskogarne och fjällen d. v. s. i den formation i hvilken Sina är belägen. Stenen ligger på gården till prästens tillfälliga bostad.

Sten 2. Mycket stor sten, som bildar en trappa, som leder från planen framför kyrkan till prästbostället. Stenen är delvis täckt af jord. Den är prydd med en giftorm i hög relief. Densamma är mycket illa medfaren, då den ligger på en plats, där den ständigt blir trampad och nött.

Sten 3. Tafl. 6 fig. 2. Något ojämnt huggen sten. Den träffades på gården till prästbostället i Sina. Den är af mig förd till »la casa del gobernador». Stenen är prydd med tvenne giftormar i tämligen låg relief. På den öfre äro refbenen eller teckningen utmärkt genom fina tvärstreck, hvilket synes otydligt på fotografien.

Sten 4. Tafl. 6 fig. 3. Stycke af en större sten, prydd med bakdelen af en orm i hög relief. Stenen förvaras i »la casa del gobernador». Framdelen, som blifvit bortslagen för ej länge sedan, kunde ej påträffas. Den har antagligen användts vid något murningsarbete vid reparering af »la casa del gobernador». Indianerna påstodo, att det var en skallerorm och att de utskurna segmenten skulle beteckna skallrans ringar. Denna förklaring är troligen riktig.

Som vi se, äro uthuggna ormar på stenarne ganska vanliga. Ormen har ju också på stora delar af Anderna spelat en vigtig roll i ornamentiken.

Sten 5. Tafl. 6 fig. 1. Detta är den märkligaste af stenarne i Sinadalen. Det är en stor, ojämn stenplatta. Af indianerna beräknad vikt = »doce arrobas» (120 kilo). Den var upprest i muren utanför en indianhydda ofvanför kyrkan. Den är nu förd till »la casa del gobernador». Denna sten är prydd med en något skamfilad djurbild i tämligen hög relief, hvilken närmast liknar, af för andernas östsluttningar karakteristiska djur, en jaguar. Vi kunna tydligen se de karakteristiska kattdjurstassarne. Ansiktet ses rätt framifrån. Man kan där åtminstone på originalet urskilja öronen, ögonen och ett stycke af nosen med munnen.

Sten 6. Detta är en stor sten med ett stiliseradt jaguarhufvud. Stenen bildar bro öfver Sinabäcken. Hvarje mulåsna eller vandrare, som passerar fram där, gifver naturligtvis stenen en eller flera sparkar, hvarför jaguarhufvudet snart kommer att vara fullkomligt utplånadt.

Sten 7. Tafl. 6 fig. 4. Denna, som består af en stor, ojämn stenplatta, påträffades alldeles bredvid n:r 5, hvarest den blifvit kvarlämnad. Stenen är prydd med en fisk, sedd rätt uppifrån. Den är uthuggen i ganska låg relief. På grund af fiskens breda framdel antar jag, att den föreställer en siluroid. Sådana äro också allmänna här i alla större floder.

Jag har icke tagit hem något prof af de bergarter, i hvilka stenarne i Sinadalen äro uthuggna, men äro de antagligen af skiffer, hvilket ju är jämförelsevis lättarbetadt.

Min plan var att taga med mig hem till Sverige stenarne 2 och 5 och har jag till och med utbetalat penningar för att transportera dem öfver fjällpasset och högslätten till Lago Titicaca, hvarifrån de skulle föras med ångbåt till Puno. Indianerna vägrade dock föra dem, antagligen af samma orsak som de ej gärna gräfva ut

grafvar. De frukta, som nämnt, hämnden af de aflidne, hvilka kunna straffa dem med torka, d. v. s. dålig skörd, sjukdom etc. De voro ej alls angelägna om att visa mig, hvar stenarne voro, fastän jag utlofvade en bra belöning för hvarje ny sten. Med indianernas hjälp hade jag nog lyckats finna flera skulpterade stenar än dem, jag här omtalat. Pengarne hafva »guvernörerna» behållit till minne af mig.

Hällristningar.

I fjälldalarne öster om Anderna finnas inga hällristningar, såvida man ej räknar dit en grotta, som ligger högt uppe i fjällen i Coranidalen, långt ofvanför odlingsgränsen. Jag var icke i tillfälle att bestämma denna grottas höjd öfver hafvet, men är den säkert mer än 4,500 m., kanske 5,000 m. Å tafl. 6 fig. 5 se vi en bild af grottan, å tafl. 6 fig. 6 ett stycke af grottans vägg, d. v. s. den ljusa, tämligen lätt fotograferade delen. Vi se där *ingraverade* en mängd djurbilder. De högre upp sittande äro nedsotade, därigenom att man haft eld i grottan. De flesta af djurbilderna föreställa tydligen llamas, hvilket man kan se på den långa, karakteristiska halsen. Nedanför a är en figur, som närmast liknar en hund. Ofvanför b är en rund grop; sådana, c, d, e, vertikalt gående hål äro vanliga och hafva möjligen varit att offra i. Än den dag i dag offra nämligen indianerna här coca i det att cocabussar öfverallt sutto fastsmetade på väggarne. Något ofvanför den nämnda gropen b är ett korthalsat djur, som möjligen kan vara en hjort. Hjortar (Cervus chilensis) äro här allmänna. Midt i den s. k. hjorten är ett kors. Ofvanför c äro tvenne fyrkantiga urholkningar. Från den mörka delen af grottan har jag äfven här ritat af några figurer (se fig. 41). Vi se där (a) en djurbild, som närmast liknar en hund, med ansiktet vändt mot åskådaren. Fig. b föreställer väl en människa med uppåtsträckta armar (dansställning?), c, d och e äro däremot svårare att förklara. Jämför man c med b, så hafva de åtskilligt gemensamt, och är det därför icke omöjligt att c, d och e föreställa människor med uppåtsträckta armar. Öfver en del af figurerna i grottan äro kristna kors målade i rödt, antagligen för att förtaga deras onda verkan.

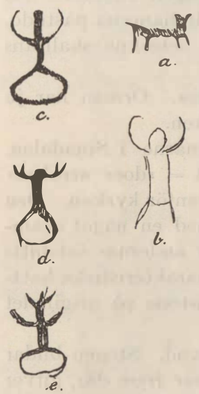

Fig. 41.
Figurer från Coranigrottan.

Man frågar sig naturligtvis, när dessa figurer ristats in i grottan. Det bör hafva varit före spanjorernas inträngande, då ryttare och kristna kors, hvilka spela en så stor roll i en mängd hällristningar på högslätten, ej finnas inristade i grottan. De senare finnas blott målade öfver de öfriga figurerna. Ryttare ser man ej alls. Af hvem och af hvilken orsak denna grottas väggar blifvit så fullristade med figurer, kan jag icke besvara. Jag vill blott påpeka, att en del figurer äro djupt ristade, ända till 3 cm, och gjorda med ganska mycken omsorg, såsom t. ex. »hjorten», och att grottan anses *ensam i sitt slag i trakten*. Figurerna hafva nog inristats under

ganska olika tider, ty ofta har en efterföljande konstnär ej skonat sina föregångares verk, utan mejslat bort en del af dessa för att få rum för sina figurer. Grottan ligger otillgängligt till och har aldrig kunnat spela någon roll som nattkvarter för vägfarande. Den har varit bebodd åtminstone tidtals, då taket är alldeles nedsvärtadt af sot. Skattgräfvare hafva genomsökt den ganska fullständigt, så att det lilla, som återstod att gräfva igenom, ej lämnade något utbyte. Äfven den del af väggen, som blottats genom skattgräfvarne, var rik på figurer, så att det är tydligt, att ett betydande jordlager samlats i grottan, efter sedan figurerna ristats. Kanske hafva figurerna tillkommit så, att herdar och herdinnor slagit sig ned i grottan och tillfälligt bebott densamma. Godt bete finnes i närheten för llamas och alpacas. Någon har då ristat in några figurer i väggen. Andra hafva också tagit vid regn sin tillflykt dit. Af imitationslusta[1] hafva de också ritat några figurer. Nya besökare i grottan hafva ristat nya figurer o. s. v., ända tills den blifvit full af alla dessa djurbilder. Det är de första ritningarne, som satt det hela i gång. I Carabuco vid Lago Titicaca, där hällristningar äro mycket vanliga, förklarades de enstämmigt vara inristade »de los pastores», af herdarne och herdinnorna. De påstodos ej hafva någon vidare betydelse och vara inristade som tidsfördrif. Att inristningarne äro så pass bra gjorda, kan förklaras med, att den, som gjort dem, haft god tid och mycket tålamod, hvilket man ofta ser bergsindianerna utveckla i sina arbeten.

Fig. 42.
På en sten målad rödt kors vid Mojos.

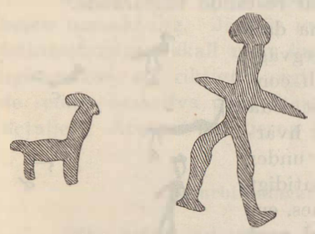

Fig. 43. 1/3. (06. 1. 210 och 06. 1. 209).
Bergsmålningar. Calla.

Bergsmålningar.

Figurer målade på klipporna äro ej heller vidare vanliga i dessa trakter. Jag har sett sådana vid Calla mellan Queara och Mojos, vid Mojos och i Ollachea- och Coranidalarne. De äro alla målade med en röd, i vatten svårlöslig färg.

Mojos. Vid Mojos i Bolivia fanns måladt i rödt under en öfverskjutande sten ett kristet kors (fig. 42). Indianerna liksom äfven de s. k. hvita bruka där bränna ljus vid religiösa fester. De förklarade korset på stenen vara tillkommet genom ett underverk.

Calla. Vid Calla, Bolivia, finnas talrika målningar i rödt på en öfverskjutande bergvägg, under hvilken vägfarande bruka slå läger. En människofigur och en llama äro här återgifna (fig. 43). På klippväggen äro äfven målade kristna kors, en S-formig figur och concentriska cirklar (fig. 44). Alltsammans är måladt i antagligen tämligen sen tid, då vägen

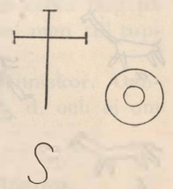

Fig. 44. Skematiska teckningar af figurer tecknade på klippan vid Calla i Bolivia.

[1] Jämför ANDREE. Ethn. Parallellen. Stuttgart 1878 sid. 259.

förbi Calla, hvilken går genom ett område, som är och varit obebodt, ej anlades förrän samtidigt med augustinermissionen i Mojos. Denna grundades 1617 (ARMENTIA (3). Då klippan vid Calla är ganska vittrad, tog jag mig friheten bryta bort ett par af figurerna (se de fig. 43 afbildade), hvilka nu förvaras på Riksmuseets etnografiska afdelning. (Inv. 06. 1. 209—06. 1. 212.)

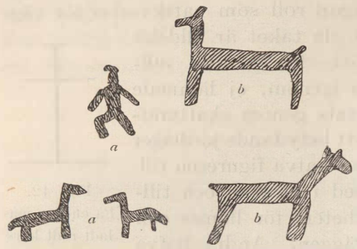

Fig. 45 a. b. Bergsmålningar. Ollacheadalen.

Några af figurerna på bergväggen vid Calla sitta ganska högt, hvarför man nog haft ett visst besvär att klättra upp och måla dem. Calla ligger utom grafhusgränsen och kunna figurerna ej beteckna grafvar, såsom dem i Ollacheadalen. De kunna ej haft någon betydelse som vägmärken, utan hafva nog ritats till tidsfördrif af rastande vägfarande.

Ollacheadalen. De bergsmålningar, jag sett i denna dal, höra nära ihop med grafvarne. Man ser där på bergväggarne i närheten af grafvarne llamas (fig. 45), enkla och concentriska cirklar m. m., hvilka äro målade med samma röda färg, som den af hvilken man ser spår på murbruket, hvarmed grafvarne äro rappade. Dessa, som äro byggda under de öfverskjutande klipporna, äro antagligen målade samtidigt med att figurerna tillkommit. Äfven på högslätten synes, enligt FORBES[1] (*13*), en del bergsmålningar stå i samband med begrafningsplatser. I Ollachea såg jag inga kristna kors eller ryttarefigurer bland figurerna på bergväggarne. Några figurer finnas på så otillgängliga klippor, att man måste hafva byggt ställningar för att kunna måla dem.

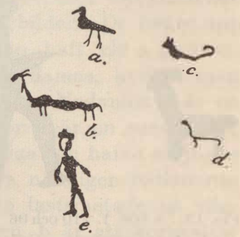

Fig. 46. 1/1. Teckningar utförda af Aymaraindianer.

Coranidalen. Bergsmålningarne i denna dal, hvilka mycket likna dem i Ollacheadalen, har jag på grund af sjukdom (malaria) ej kunnat närmare undersöka.

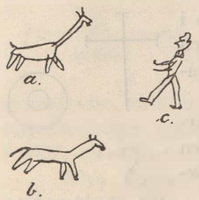

Fig. 47. 1/1. Teckningar utförda af Quichuaindianer.

Teckningar utförda af de nu lefvande quichua och aymara. Till jämförelse med hällristningar och bergsmålningar från de andinska fjälltrakterna skall jag här visa några teckningar, utförda i min anteckningsbok af en aymaraindian (fig. 46). (Inv. 05. 16. 597) och af en quichuaindian (fig. 47). (Inv. 05. 16. 598.) Dessa teckningar äro gjorda af indianer, hvilka ej gått i skola »y que no saben firmar» d. v. s. ej kunna skrifva sin namnteckning. Såväl aymara- som quichuaindianen voro äldre män. Jag har icke gifvit dem någon som helst anvisning, huru de skulle teckna eller

[1] FORBES l. c.

förut tecknat för dem något liknande, utan blott gifvit dem papper och penna, med begäran, att de skulle teckna en llama o. s. v. Betrakta vi quichuaindianens teckning, så skall a föreställa en llama, b en häst, c en af mina tjänare, Julian, och d en hund. Aymaraindianen har tecknat en fågel (a), en llama (b), en viscacha (Lagidium peruanum) (c), ytterligare en llama (d), min tjänare, Julian (e) och en häst (f). En betydande skillnad i utförandet af teckningarne är att quichuaindianen ritat sina figurer genom att teckna konturerna, aymaraindianen däremot genom att fylla ytor, efter hvilken senare metod bergsmålningar och hällristningar inom de centralandinska fjällområdet och i fjälldalarne bruka vara utförda. Betrakta vi djurteckningarne, så äro ett par af dessa förträffliga och återgifva *liksom hällristningarne och bergsmålningarne utmärkt djurens form.* Aymaraindianens llama är utmärkt vällyckad med små medel. Detta inser den som sett viscachas ute i naturen, att den är i ännu högre grad. Hästen är icke heller dålig.

Jämför man dessa teckningar med hällristningarna och bergsmålningarne är likheten omisskänlig. Jämför man dessa teckningar från fjällindianerna med äkta naturfolksteckningar, skall man finna, att de förra bemödat sig att göra djuren igenkänliga genom att riktigt återgifva kroppens form, d. v. s. genom riktiga proportioner, de senare beskrifva dem oftast genom att lägga hufvudvikten på några karaktäristiska detaljer. Äfven i detaljerna äro fjällindianerna naturtrogna, se t. ex. hästens hofvar.

Naturbildningar, som indianerna förklara vara teckningar.

Ofta hafva indianerna, då jag frågat efter figurer, målade eller ristade på klipporna, fört mig att se, hvad som helt enkelt varit naturbildningar. Sålunda talade flere af indianerna i Puinadalen i Bolivia om, att på vägen till Saqui skulle på en bergvägg finnas en målning föreställande en kvinna, som drifver en llama framför sig. I handen håller hon en slända. Där skulle också finnas en sten med en tupp, som gal, och framför tuppens näbb skulle vara målad en bokstaf, »una letra». Dylika »målningar» äro ingenting annat än naturbildningar uppkomna genom olika färg på bergarter, lafvar etc. Kvinnan med sländan tyckte jag mig kunna se, men till tuppen med bokstafven räckte min fantasi ej till.

De figurer, vi här sett återgifna, föreställa i regel djur, sällan människor. Oanständiga bilder finnas ej. Indianernas fantasi rör sig om llamas o. d. och ej om könsorganen.

Boplatser utom grafhusgränsen, ej hörande till fjällkulturen.

Vid Capamitas och Llanalomas i Caripunadalen finna vi som nämnts grafhus och för fjälldalarnes kultur karakteristiska föremål. Följa vi Caripunadalen längre inåt urskogarne, så finna vi vid Mojos och Pata inga grafhus, men vid röjningar några få föremål, särskildt af kopparlegering, hvilka tydligen höra till fjälldalarnes kultur. Pata ligger som nämnts på en höjd vid Rio Tuiche, nära Rio Caripunas inflöde i denna flod. Vid Pata möta vi ännu på höjderna gräsmarker, »pajonales».

Följa vi Rio Tuiche vidare, så komma vi in på det egentliga urskogsområdet. Tuichefloden mellan Pata och Buturo har jag ej följt. Flodens lopp är där numera okändt, fastän D. GABRIEL GONZALES sporrad af ett rykte, att han där skulle finna stora rikedomar, redan 1670 for där fram på flottar (BALLIVIAN 5). Han kom till en stam kallad Suquitunia. För att komma till Buturo från Pata går man numera en omväg öfver S:ta Cruz del valle ameno.

Under min vistelse vid Buturo (670 m. ö. h.) i juli 1904 upptäckte jag där en massa krukskärfvor i urskogen ett par km. från den plats, där en tacanaindian brukade färga dem, som äro på väg till gummifaktorierna vid Rio Tambopata, öfver floden. Mellan Buturo och San Juan (ej att förväxla med San Juan del oro) träffar man på liknande sätt stora mängder af krukskärfvor i de nu obebodda skogarne längs med Rio Asariamas. Äfven vid San Juan lära massor af krukskärfvor träffas, likaså vid Asilla. De synas däremot ej finnas på andra sidan om vattendelaren mellan Rio Asariamas och Rio Cocos eller i skogarne omkring mellersta Rio Tambopata. Där skulle de säkert hafva observerats af de talrika gummitappare, som jag utfrågat,

Från hvilken stam dessa rester härleda sig, vet jag ej. Den enda uppgift, jag kunnat finna i literaturen, om hvilken stam som bodde här, när de första hvite trängde fram här, har jag ofvan citerat. Får man tro missionärernas berättelser, (BALLIVIAN [*5*]) är det sannolikt att dessa boplatser härleda från en tid äldre än »conquistan», då de tacana- och lapachu-talande stammar, de första upptäckarne mötte i Caupolican, och hvilka väl vid missionärernas uppträdande här äfven innehade urskogarne vid Buturo, *ej hade* krukor, utan blott rostade sin föda, *såsom nu tambopata-guarayo göra* (NORDENSKIÖLD *22*).

Några grafvar har jag ej kunnat finna här, utan har jag fått nöja mig med tämligen flyktiga boplatsundersökningar, hvilka naturligtvis gifvit högst fragmentariska fynd. Några husruiner eller andra murar finnas ej alls i dessa urskogar, då hyddorna troligen varit af bambu eller annat lätt nedruttnande material.

Hvad, man här finner, är krukskärfvor och stensaker. Dessa äro fullständigt olika, hvad man finner i fjälldalarne. Föremålen ligga kringströdda på marken alldeles i ytan eller på några cm:s djup bildande ett tydligt kulturlager. Då föremålen ligga så ytligt måste myllbildningen i dessa skogar vara ofantligt liten.

Af hvad jag samlat på dessa boplatser, har jag blott kvar, hvad jag fann på boplatsen vid Buturo. Det öfriga har gått förloradt på Caupolicans osäkra vägar.

I den täta urskogen har det varit mycket svårt att konstatera denna boplats utbredning. Den bör med åtskilliga afbrott hafva varit ungefär 500 m. lång och 750 m. bred. En liten bäck flyter i närheten.

Man har här haft stor kruktillverkning. Jorden hvaraf krukorna tillverkats, har hämtats från en stor graf i närheten. Den har malts på stora *malstenar*, af hvilka talrika träffas här. En dylik, fig. 48, är här afbildad. Denna malstens största genomskärning är 46 cm. Stenen, den står på, har en längd af 76 cm. Att dessa stenar åtminstone delvis användts att mala lera på, framgår af, att klumpar af bränd lera ligga hopade omkring malstenarne. Att med dessa stenar malts något hårdt ämne, synes däraf, att på skifvorna äro nötta djupa rännor efter malstenarne. Leran

har uppblandats med brändt krukgods, liksom ännu atsahuacaindianerna göra. I motsats till i fjälldalarne träffar man här hopade massor af krukskärfvor. Större delen af dessa härleda antagligen från *lerkärl*, hvilka gått sönder i bränningen och ej varit begagnade. Man skulle också här på en dag kunna samla ihop mera krukskärfvor än i fjälldalarne på en månad, detta beroende på att indianerna antagligen ej där själfva tillverkat sina lerkärl, utan importerat dem från högslätten.

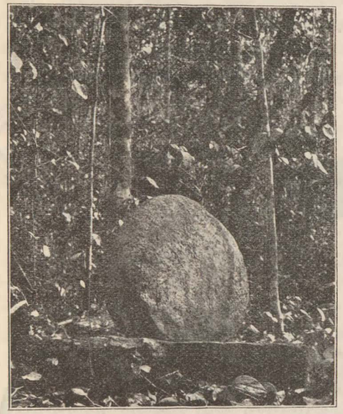

Fig. 48. Malsten. Buturo.

Inga krukor här hafva inbrända, målade ornament. Någon gång äro på dem målade spiralmönster i hvit, lätt bortnött färg. Ornamenten äro åstadkomna genom att lägga ribbor eller slingor af lera utanpå krukorna, mera sällan genom inristningar. Vi se en del krukskärfvor med dylika ornament här afbildade (tafl. 7, fig. 1, 2, 3, 4 och fig. 49 och 50). De äro fullständigt olika allt, som man finner i fjälldalarne. Några hela krukor träffar man ej. Af skärfvorna kunna vi dock se några lerkärlsformer (fig. 49, 50 och 51). Karakteristiskt är, att alla krukor här sakna handtag (öron). I det afseendet öfverensstämma krukorna från Buturo med dem atsahuaca och yamiaca nu tillverka, liksom äfven med dem, som beskrifvits från indianerna vid Rio Purus. De krukor, som man finner i fjälldalarne, hafva däremot till stor del handtag liksom dem, som tillverkats och tillverkas på högslätten. Detta synes mig, såsom jag redan framhållit i en föregående uppsats[1] vara en viktig skillnad mellan fjälldalarnes och Buturoskogarnes keramik. Den bevisar jämte olikheten i ornamentiken att den stam, som bebott Buturos urskogar, kommit öster ifrån och ej vester ifrån. Att jag ej här funnit några handtag, kan ej bero på en tillfällighet, då jag genomsökt stora massor af krukskärfvor, och handtag just bruka lätt bevaras.

Groft modellerade *människofigurer* af bränd lera har jag här funnit. De hafva dels gått upprätt dels på alla fyra. Stundom har ansiktet blott bestått af en flat skifva utan detaljer. I tvenne fall äro dylika tydligt utförda. De här afbildade ansiktena (fig. 52 och 53) visa, att Buturoindianerna brukade genomborra öfver- och underläppen. Sålunda har ansigtet, fig. 52 öfverläppen och ansiktet på fig. 53 både öfver- och underläppen genomborrade. Öronen äro markerade som tvenne hål. Kanske betyda dessa, att de varit genomborrade. Af de vid Rio Tambopata

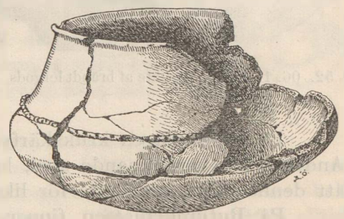

Fig. 49. $\frac{1}{1}$. 06. 1. 243. Kruka. Buturo.

[1] ERLAND NORDENSKIÖLD. Einige Beiträge zur Kenntnis der südamerikanischen Tongefässe und ihrer Herstellung. Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Handl. Bd. 41. N:o 6.

och Rio Inambari lefvande urskogsindianerna genomborra yamiaca, tambopataguarayo och atsahuaca ej öfver- eller underläpp, men hafva däremot någon gång hål i mungiporna. Pacaguara, som lefva nära Rio Madre de Dios, genomborra däremot öfverläppen. Fjällindianerna quichua och aymara stympa icke på något sätt sitt ansikte. Af de här afbildade tvenne ansiktena har fig. 52 haft en upprätt kropp, det fig. 53 afbildade ansiktet har däremot hört till en kropp, som gått på alla fyra.

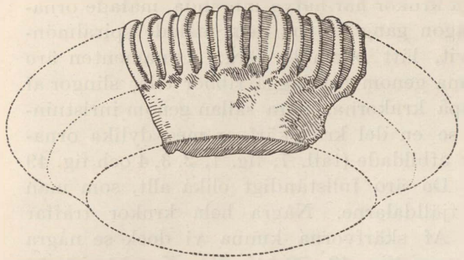

Fig. 50. ●6. 1. 257. ½. Krukskärfva. Buturo.

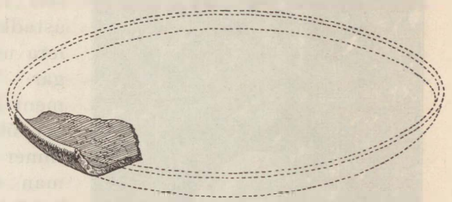

Fig. 51. ●6. 1. 262. ¼. Krukskärfva. Buturo.

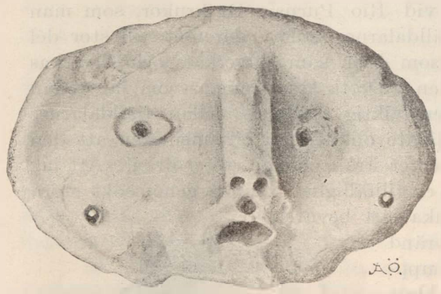

Fig. 52. 06. 1. 226. ½. Ansikte af brändt lergods. Buturo.

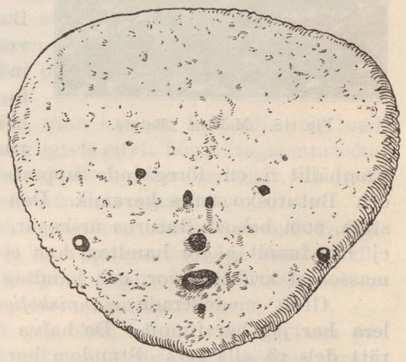

Fig. 53. 06. 1. 225. ½. Ansikte af brändt lergods. Buturo.

En rund, slagen krukskärfva liknande dem, som användas öfver stora delar af Anderna för varpliknande spel, har jag äfven funnit vid Buturo. Det är ju möjligt att denna äfven användts för liknande ändamål som *kastbricka*.

På Buturoboplatsen finner man talrika dels färdiga, dels halffärdiga *stenyxor*. Man finner därjämte stenar, som tydligen hopsamlats för att knacka stenyxor af. Detta har troligen tillgått på följande sätt. En oval, flat sten af diabas, tafl. 7, fig. 5., har sökts ut och har sedan knackats med en skarp kvartsitskifva, tafl. 7, fig. 6, tills den fått den form vi se på tafl. 7, fig. 7. Den så tillknackade stenen

har sedan slipats med en hård sten, tafl. 7, fig. 10, så att den fått en finpolerad yta och skarp egg, tafl. 7, fig. 8, hvarefter två hak, tafl. 7 fig. 9 utknackats och utslipats. Såsom knackstenar har jag tydt skarpa kvartsitskärfvor och som polerstenar på en kant blankslipade kvartsit- och brecciastycken. Dylika träffas i stor mängd på boplatsen vid Buturo.

De stenyxor, man tillverkat vid Buturo, hafva en karakteristisk form, hvilken jag som nämnt, blott i ett exemplar återfunnit på annat håll här, nämligen vid Mojos. De hafva i olikhet med de stenyxor, som man finner i fjälldalarne, egg ej blott i spetsen utan äfven på sidorna. En del stenyxor, som jag funnit vid Buturo, äro så små, att de knappast kunnat hafva haft praktisk användning.

Tabell öfver stenyxor från Buturo.

Inv.	06. 1. 269.	längd	6	cm.	bredd	3,65 cm.
»	06. 1. 268.	»	6,1	»	»	3,7 »
»	06. 1. 271.	»	5,6	»	»	5 »
»	06. 1. 270.	»	6,7	»	»	5,1 »
»	06. 1. 292.	»	8,6	»	»	6,3 »

Stenyxetypen från Buturo har, ehuru den här saknas i fjälldalarne, en mycket stor nordlig utbredning. Den afbildas sålunda af Uhle (*31*) från Quito, Macás och Suñag i Ecuador. Omöjligt är ej, att en sådan typ som den här omtalade, kunnat uppstå självständigt i olika trakter. Den synes mig annars vara den naturliga mellanformen mellan den cylindriska stenyxan utan hak eller utskott och den T-formiga.

Pilspetsar af sten eller affall från tillslagningen af sådana träffas ej här, utan har man, om man haft pil och båge, användt pilspetsar af hårdt trä eller bambu, såsom urskogsindianerna nu bruka.

Å fig. 54 är afbildadt ett föremål af sten af problematisk användning. Närmast liknar det en *läppknapp*.

Obearbetade stenar träffas i stor mängd på boplatserna vid Buturo och hafva de flesta tydligen ditförts af människor för ett eller annat ändamål. De ovala, platta hafva som nämnt användts för att tillverka stenyxor af, en del af de mycket hårda till slip- och knackstenar, de platta cirkelrunda till sländtrissor. Att de klotrunda och de aflånga—runda varit ämnade att bearbetas, tror jag ej, då man ej ser något spår af knackning eller slipning på dem. Troligt är, att de varit färdiga redskap.

Fig. 54. ½. ●6. 1. 313.

De föremål, jag kunnat samla, dels ytligt, dels genom försöksgräfningar på boplatsen vid Buturo, gifva säkert en mycket torftig bild af den stam, som en gång röjt och bebott dessa urskogar. Det är att hoppas, att man framdeles skall finna grafvar och i dessa en mängd upplysande grafgods. Boplatsfynd blifva alltid ganska torftiga, isynnerhet om man ej har tid till större undersökningar. I ett afseende erbjuda fynden i Buturoskogarne ett visst intresse, då de äro olika, hvad man finner i fjälldalarne och möjligen, ja troligen, äro äldre än grafhusen och öfver hufvud taget fjällkulturen här i de högre belägna dalarne. Skulle urskogarne samtidigt

med fjälldalarne haft en bofast befolkning och icke blott bebotts af kringströfvande horder, så är det märkligt, att man där ej finner föremål, erhållna genom byte med fjällindianerna eller något (t. ex. i keramiken), som skulle tyda på förbindelse med den mäktiga fjällkulturen. Tvärtom stå Buturofynden alldeles självständiga. Stenyxorna hafva en självständig typ, hvilket dessa icke hafva här inom andra delar af det besökta området, som ligger utom grafhusgränsen.

Märkligt är också, att från missionernas historia, ARMENTIA (*3*), BALLIVIAN (*4*), några stammar från Buturotrakten ej särskildt omtalas, då dessa tydligen stått högre än de stammar, som bodt vid Pata, Apolo etc., efter hvilka senare man jämte stenyxor och några föremål erhållna från fjälldalarne ej finner annat än några få grofva krukskärfvor utan ornament.

För den, som framdeles kommer att göra forskningar i dessa trakter, tillåter jag mig rekommendera boplatserna vid Buturo. Där är nog mycket att forska efter.

Fjällkulturens gräns mot urskogarne. Hvilka voro de naturliga betingelserna för denna?

Grafhus, grafgrottor, redskap af sten eller kopparlegering träffas här, såsom vi sedt, hvarken sydväst eller nordost om Andernas högsta kedja ofvan den nuvarande odlingsgränsen för de minst ömtåliga kulturväxterna, såsom potatis, oca (oxalis tuberosa), bondbönor och quinua. Aldrig har jag gjort någon iakttagelse, som skulle tyda på, att denna odlingsgräns legat, så länge människor bebodt dessa trakter, högre eller lägre än nu. Den bofasta, uteslutande boskapsskötande, till största delen quichuatalande befolkning, som nu bebor de ofvan odlingsgränsen belägna slätterna kring Cojata, Poto, Picotani och Macusani, har ditflyttat i senare tid för alpacaafvel, ty inom deras område finnes ej ett grafhus, icke ens en graf i de talrika grottorna. På de lägre delarne af högslätten lefva indianerna, utom af boskapsskötsel, af åkerbruk. Gå vi nordost om Andernas högsta kedja, så äro i fjälldalarne mellan högsta odlingsgränsen och urskogen ungefär samma möjligheter att lifnära sig som på de lägre delarne af högslätten omkring Lago Titicaca, likväl med den skillnaden att nederbördsoch temperaturförhållandena äro något gynnsammare för åkerbruk i fjälldalarne på den nordöstra sidan af Andernas högsta kedja. På gränsen till urskogarne kunna naturligtvis mycket mer för köld ömtåliga växter odlas än på högslätten. Möjligheten att där odla majs och coca har, som jag förut citerat (sid. 37) från CIEZA DE LEON (*11*), mycket bidragit till dessa dalars kolonisation med mitimaes från högslätten.

Gå vi längre ned i dalarne in mot urskogarne, kan man, som jag nämnt, ej mer drifva boskapsskötsel, framför allt ej hafva de för värme ömtåliga llamadjuren och ej odla de kulturväxter, som odlas på högslätten.

Man skall också finna, såsom vi sett, att aldrig grafhus eller odlingsterrasser och mycket sällan föremål af kopparlegering eller lerkärl med en ornamentik, karakteristisk för de högre fjälldalarne och liknande dylika från högslätten, träffas längre

inåt urskogarne, än att man där haft betesmarker för den ännu för indianerna som husdjur mycket viktiga llaman och kunnat odla för högslätten karakteristiska kulturväxter. På kartskissen sid. 5 är grafhusgränsen inom det område, som jag besökt, utmärkt. Svårigheten att röja med primitiva verktyg, fruktan för febrar och för urskogsindianerna, »los teribles chunchos», har nog också bidragit till att fjällindianerna, som annars haft stor expansionsförmåga, ej utbredt sig inåt de så utomordentligt fruktbara urskogstrakterna, men framför allt har orsaken därtill varit, att de ej haft betesmarker för llamadjuren och ej kunnat odla samma saker, som de varit vana att odla i fjällen. I urskogarne öster om Cuzco hafva fjällindianerna ej heller utbredt sig, sålunda skulle där enligt SQUIER (*28*) fästningarne vid Paucartambo, Pisac och Ollantaytambo beteckna gränsen för »Inca»väldet. Icke mer än 60 eng. mil öster om Cuzco skulle deras område hafva sträckt sig. Gränsen ligger efter personligt meddelande till mig af en som Peruforskare känd botanist, D:r WEBERBAUER, något längre ned i dalarne. SQUIER anser, att urskogarne och vildarne hindrade Incas i deras framträngande mot öster.

Lösa föremål af kopparlegering samt några lerkärl, tydligen hörande till fjällkulturen, finner man som nämnt något längre inåt urskogarne än grafhusen. Dessa föremål hafva troligen kommit dit genom byte med andra stammar. Möjligt är ju också, att de i fjälldalarne boende indianerna haft åkrar längre inåt urskogarne, än de själfva bott, såsom nu är brukligt bland quichuaindianerna.

Hvad vi funnit inom det undersökta området, hör i fjälldalarne ihop med det stora centralandinska kulturområdet, närmast med hvad man finner omkring Lago Titicaca från aymaras förfäder. Fjällkulturens gräns har här varit mycket skarp mot urskogarne, och hafva vi i dessa mött rester, om också obetydliga, af stammar, som ej stått under inflytande af denna kultur.

Figurförklaring.

Tafl. 1.

1. Graf 9. Quiaca. Peru.
2. » Pelechuco. Bolivia (ej utgräfd af mig, utan öppnad långt förut).
3. » 10. Quiaca. Peru.
4. » 6. » »
5. » 7 och 8. Quiaca. Peru.
6. » 11 och 12. Quiaca. Peru.
7. » 3. Pelechuco. Bolivia.
8. » 4. » »
9. » 1. » »

Tafl. 2. (3 och 5 icke fullt $^1/_2$, de öfriga $^3/_5$)

Föremål af kopparlegering.

1.	Inv. *06. 1. 188.*	Topo		Ollachea.	Peru.
2.	» *06. 1. 197.*	Bröstprydnad		»	»
3.	» *06. 1. 181.*	Topo		Saqui.	Peru.
4.	» *06. 1. 371.*	»	Graf 14.	Queara.	Bolivia.
5.	» *06. 1. 415.*	»		Saqui.	Peru.
6.	» *06. 1. 360.*	»	Graf 8.	Queara.	Bolivia.
7.	» *06. 1. 184.*	»		Ollachea.	Peru.
8.	» *06. 1. 192.*	» (tumi)		Quiaca.	»
9.	» *06. 1. 186.*	» (tumi)		Ollachea.	»
10.	» *06. 1. 196.*	Månsklig figur		»	»
11.	» *06. 1. 194.*	Topo		»	»
12.	» *06. 1. 193.*	»		Quiaca.	»
13.	» *06. 1. 185.*	»		Ollachea.	»
14.	» *06. 1. 345.*	»	Graf 2.	Queara.	Bolivia.
15.	» *06. 1. 318.*	»	Graf 1.	Pelechuco.	»
16.	» *06. 1. 177.*	Tumi		Quiaca.	Peru.
17.	» *06. 1. 180.*	»		»	»
18.	» *06. 1. 174.*	»		Ollachea.	»
19.	» *06. 1. 347.*	Topo	Graf 2.	Queara.	Bolivia.
20.	» *06. 1. 170.*	Mejsel		Ollachea.	Peru.
21.	» *06. 1. 169.*	Knif		Quiaca.	»
22.	» *06. 1. 171.*	Hackblad		Ollachea.	»
23.	» *06. 1. 172.*	Oslipadt hackblad (?)		Ollachea l. Quiaca.	»

Tafl. 3. (1, 7, 8 icke fullt $^1/_2$, de öfriga $^2/_3$)

1.	Inv. *06. 1. 480 b.*	Docka af trä	Graf 6.	Ollachea.	Peru.
2.| 3.|	» *06. 1. 322.*	Mortel med stöt	» 1.	Pelechuco.	Bolivia.
4.	» *06. 1. 467.*	Kam	» 4.	Ollachea.	Peru.
5.	» *06. 1. 475.*	Sländtrissa	» 5.	»	»
6.	» *06. 1. 491.*	Träskål med ansikte	» 9.	»	»
7.	» *06. 1. 486.*	Docka af trä	» 8.	»	»
8.	» *06. 1. 485.*	Skaft till hacka	» 8.	»	»
9.	» *06. 1. 447.*	Kam	» 1.	»	»
10.	» *06. 1. 458.*	?	» 3.	»	»
11.	» *06. 1. 390.*	Månsklig figur af trä	» 15.	Queara.	Bolivia.
12.	» *06. 1. 472.*	Väfsked	» 4.	Ollachea.	Peru.
13.	» *06. 1. 367.*	Ask af trä	» 12.	Queara.	Bolivia
14.	» *06. 1. 476.*	Liten kruka	» 5.	Ollachea.	Peru.

Tafl. 4. (4, 5, 6, 7 = $^2/_3$)

1. Utsikt öfver Quiacadalen, Peru, visande odlingsterrasserna.
2. Graf 1, 2 och 3. Ollachea. Peru.
   a = Graf 1.
   b = » 2.
   c = » 3.
3. Graf 1, 2, 3, 4, 5. Ollachea. Peru.
   a = Graf 1.
   b = » 2.
   c = » 3.
   d = » 4.
   e = » 5.
4. Inv. *06. 1. 135.* Slungsten. Quiaca. Peru.
5. » *06. 1. 107.* » ? Puina. Bolivia.
6. » *06. 1. 143.* Klubbhufvud till jordkokskrossare. Quiaca. Peru.
7. » *06. 1. 146.* Klubbhufvud. Ollachea. Peru.
8. » *06. 1. 213.* Kruka. Pata. Bolivia.

Tafl. 5. (10 = $^1/_2$ de öfriga $^2/_3$)

1.	Inv. *06. 1. 737.*	Ombundet skelett	Graf 8.	Ollachea.	Peru.
2.	» *06. 1. 748.*	» »	» 1.	Corani.	»
3.	» *06. 1. 168.*	Yxa af kopparlegering		Chusecani.	Bolivia.
4.	» *06. 1. 54.*	Stenyxa		Quiaca.	Peru.
5.	» *06. 1. 165.*	Yxa af kopparlegering		»	»
6.	» *06. 1. 37.*	Stenyxa		Sina.	Peru.
7.	» *06. 1. 78.*	»		Puina.	Bolivia.
8.	» *06. 1. 74.*	»		Llinquipata.	Peru.
9.	» *06. 1. 72.*	»		Chia.	Peru.
10.	» *06. 1. 71.*	»		Chusecani.	Bolivia.
11.	» *06. 1. 31.*	»		Crucero.	»

Tafl. 6.

1.	Skulpterad sten med jaguar	Sina.	Peru.
2.	» » » två ormar	»	»
3.	» » » bakdelen af en orm	»	»
4.	» » » fisk	»	»
5.	Grotta	Corani.	»
6.	Länga af väggen i grottan	»	»

Tafl. 7. $^2/_3$.

1.	Inv. *06. 1. 245.*	Krukskärfva	Buturo.
2.	» *06. 1. 247.*	»	»
3.	» *06. 1. 251.*	»	»
4.	» *06. 1. 253.*	»	»
5.	» *06. 1. 278.*	Ämne till stenyxa	»
6.	» *06. 1. 293.*	Knacksten	»
7.	» *06. 1. 291.*	Påbörjad stenyxa	»
8.	» *06. 1. 292.*	Nästan färdig stenyxa	»
9.	» *06. 1. 270.*	Stenyxor	»
10.	» *06. 1. 269.*		
11.	» *06. 1. 300.*	Brynsten	»

Litteraturförteckning.

1. Ambrosetti, J. B. Costumbres y supersticiones en los Valles Calchaquies (Provincia de Salta). Anales de la Sociedad científica de Argentina, Buenos Aires 1896.
2. —— El Bronce en la Región Calchaqui. Anales del Museo Nacional de Buenos Aires, Tomo XI, 1904.
3. Armentia, N. Relacion Historica de las Misiones Franciscanas de Apolobamba etc. La Paz 1903.
   —— Descripción del Territorio de las Misiones Franciscanas de Apolobamba etc. La Paz 1905.
4. Baessler, A. Altperuanische Metallgeräte. Berlin 1906.
5. Ballivian, M. V. Relación y Descripción de las Misiones y conversiones de Infieles vulgarmente llamados de Apolobamba etc.. Manuskript publiceradt af M. V. Ballivian, La Paz 1898.
6. Bandelier, Ad. F. Om graflus, chullpas, finnes et mycket intressant meddelande i Sinopsis Estadistica y Geográfica de la Republica de Bolivia, La Paz 1903. Sid. 129. Detta är tryckt utan Bandeliers vetskap.
7. ——. On the Relative Antiquity of Ancient Peruvian Burials. Bull. of the American Museum of Natural History N. Y. Vol. XX, 1904.
8. ——. The aboriginal Ruins at Sillustani, Peru American Anthropologist, Vol. 7, N. 1. 1905.
9. Cardus, J. Las Misiones Franciscanas entre los Infieles de Bolivia. Barcelona 1886.
10. Casas, Bartolomé de las. De las Antiguas Gentes del Perú. Colección de Libros Españoles Raros ó Curiosos. Utgifven af M. Jiminez de la Espada. Madrid 1892.
11. Cieza de Leon, Pedro de. The Travels of Pedro de Cieza de Leon 1532—50. Utgifven af Cl. R. Markham, Hakluyt Society. London 1864. Vol. 33.
12. Evans, J. W. Expedition to Caupolican Bolivia, 1901—1902. The Geographical Journal. London Dec. 1903. Vol. 22.
13. Forbes, D. On the Aymara Indians of Bolivia and Peru. Journal of the Ethnological Society of London 1870. Vol. II.
14. Keller-Leuzinger, Fr. Vom Amazonas und Madeira. Stuttgart 1874.
15. Koch, Th. (Koch-Grünberg). Zum Animismus der südamerikanischen Indianer. Supplement zu Band XIII Internationales Archiv für Ethnographie. Leiden 1900.
16. Labre, A. R. Colonel Labre's Exploration etc. Proceed. of the R. G. S. of London 1889.
17. Markham, Cl. R. The Province of Caravaya in Southern Peru. Journal of the R. G. S. Vol. 31, London 1861.
18. —— A List of the Tribes in the Valley of the Amazon, including those on the Banks of the Main Stream and all its Tributaries. London 1895.
19. Middendorf, E. W. Peru. Vol. III, Berlin 1895.
20. —— Die einheimischen Sprachen Perus. Bd. V. Leipzig 1891.
21. Nordenskiöld, Erland. Über Quichua sprechende Indianer an den Ostabhängen der Anden im Grenzgebiet zwischen Peru und Bolivia. Globus, Bd. 88 Nr. 7. Braunschweig 1905.
22. —— Beiträge zur Kenntnis einiger Indianerstämme des Rio Madre de Dios-Gebietes. Ymer. H. 3. Stockholm 1905.
23. —— Ethnographische und archäologische Forschungen im Grenzgebiet zwischen Peru und Bolivia 1904—1905. Zeitschrift für Ethnologie. Heft 1 u. 2. Berlin 1906.

24. D'Orbigny, A. L'homme Américain. Paris 1839.
25. Plane, A. Le Pérou. Paris 1903.
26. Raimondi, A. On the rivers San-Gavan and Ayapata, in the province of Carabaya, Peru. Journ. of the R. G. S., Vol. 37, London 1867.
27. —— El Peru. Lima 1874—80.
28. Squier, E. G. Peru. London 1877.
29. Tschudi, J. J. v. Peru. St. Gallen 1846.
30. —— Reisen durch Südamerica, 1—5. Leipzig, 1866—67.
31. Uhle, M. Kultur und Industrie südamerikanischer Völker. Vol. 1, Alte Zeit, Berlin 1889.
32. Waitz, Th. Anthropologie der Naturvölker. Vol. III, 2. Leipzig 1862.
33. Weddell, H. H. Voyage dans le Nord de la Bolivie. Paris 1853.
34. Wiener, Ch. Pérou et Bolivie. Paris 1880.

Tryckt den 22 december 1906.

Uppsala 1906. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.

1

2

3

6

5

4

7

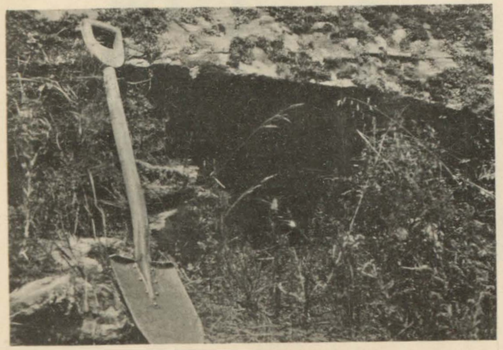
8

9

Ljustryck J. Cederquist Sthlm.

Auto. o. tr. J. Cederquist, Sthlm.

Auto. o. tr. J. Cederquist Sthlm.

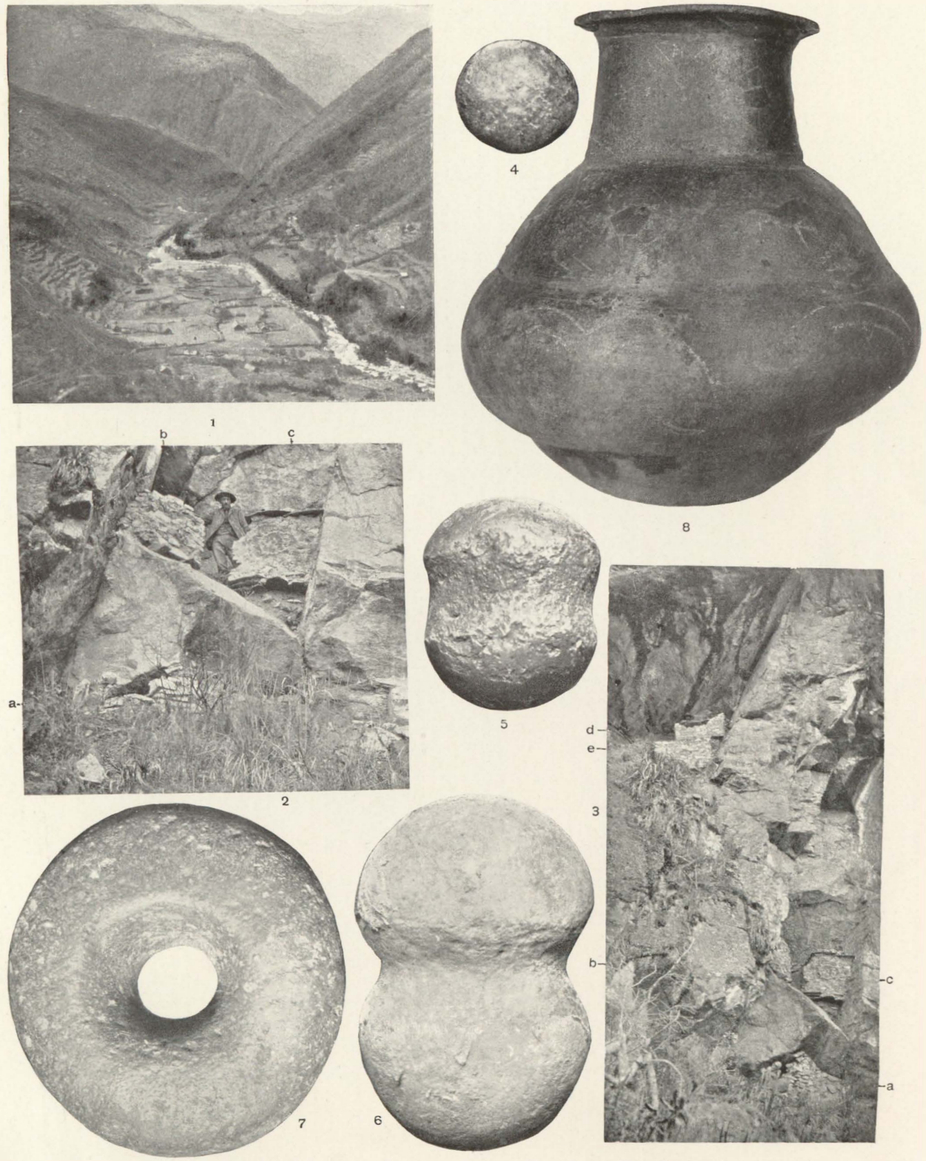

Auto. o. tr. J. Cederquist Sthlm.

Auto. o. tr. J. Cederquist Sthlm.

1

3

6

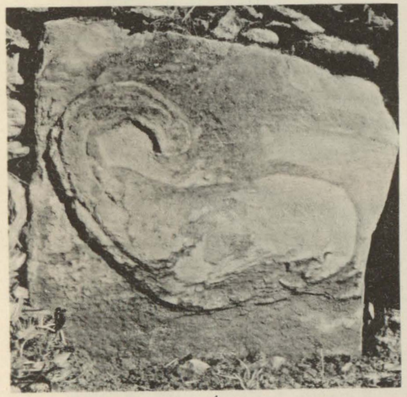

4

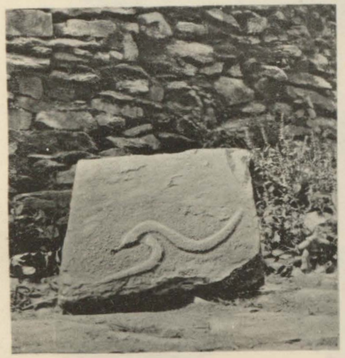

2

5

Ljustryck J. Cederquist Sthlm.

Auto. o. tr. J. Cederquist Sthlm.